

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра міжнародної економіки та маркетингу

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
СТРАТЕГІЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В РОЗВИТОК
БДЖІЛЬНИЦТВА УКРАЇНИ

Студентки II курсу денної форми навчання
спеціальності 051 «Економіка»
освітньо-наукової програми
«Міжнародна економіка»
Кульчицької Ірини Сергіївни

Науковий керівник:
канд. екон. наук, доцент
Середа Валентина Іванівна

Засвідчую, що в цій дипломній
роботі немає запозичень із праць
інших авторів без відповідних посилань

Студентка _____

Роботу допущено до захисту перед Екзаменаційною комісією рішенням кафедри
міжнародної економіки та маркетингу від «04» травня 2022 р., протокол №11.

Завідувач кафедри _____ д-р екон. наук, проф. **Старостіна Алла Олексіївна**

Київ – 2022 р.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Економічний факультет
Кафедра міжнародної економіки та маркетингу

«Затверджую»
Завідувач кафедри міжнародної економіки та маркетингу
д-р екон. наук, проф. _____ А.О. Старостіна
«22» жовтня 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу магістра з міжнародної економіки
денної форми навчання спеціальності 051 «Економіка»
ОНП «Міжнародна економіка»
Кульчіцької Ірини Сергіївни

1.Тема роботи: *Стратегія залучення іноземних інвестицій в розвиток бджільництва України*

(затверджена на засіданні кафедри міжнародної економіки та маркетингу «22» жовтня 2021 р., протокол №3)

2. Термін завершення роботи: *травень 2022 р.*

3. Попередній захист роботи: *4 травня 2022 р.*

4. Об'єкт дослідження: *процес диверсифікації діяльності компаній в галузі бджільництва завдяки залученню іноземного капіталу.*

5. Предмет дослідження: *теоретичні та практичні аспекти розроблення стратегії залучення іноземних інвестицій в галузь бджільництва України.*

6. Мета та завдання дослідження:

Мета: узагальнення теоретичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо формування стратегії залучення іноземних інвестицій в галузь бджільництва України для посилення міжнародної конкурентоспроможності українських виробників.

Завдання:

6.1. Узагальнити теоретичні підходи до аналізу залучення іноземного інвестування.

6.2. Визначити конкурентні позиції представників галузі бджільництва України.

6.3. Охарактеризувати інвестиційну привабливість галузі бджільництва України.

6.4. Виявити фактори впливу політики держави на покращення інвестиційного клімату в галузі бджільництва.

6.5. Розробити практичні рекомендації щодо стратегії залучення іноземних інвестицій підприємством ТОВ «Ренома».

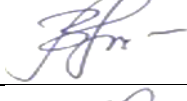
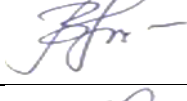
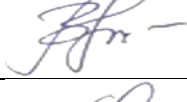
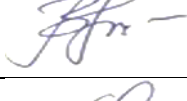
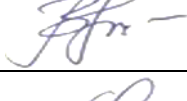
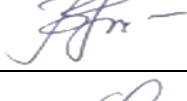
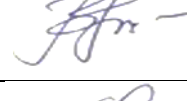

Науковий керівник: к.е.н., доц. Серeda В.І.

Студентка: Кульчіцька І.С.

Календарний план виконання завдання

№ з/п	Зміст виконаної роботи	Термін виконання	Відмітка керівника про виконання
1	Затвердження теми	жовтень 2021 р.	
2	Затвердження плану	листопад 2021 р.	
3	Затвердження завдання на роботу	листопад 2021 р.	
4	Подання розділу 1 науковому керівнику	січень 2022 р.	
5	Врахування зауважень наукового керівника до розділу 1	січень 2022 р.	
6	Подання розділу 2 науковому керівнику	лютий 2022 р.	
7	Врахування зауважень наукового керівника до розділу 2	березень 2022 р.	
8	Подання розділу 3 науковому керівнику	квітень 2022 р.	
9	Врахування зауважень наукового керівника до розділу 3	квітень 2022 р.	
10	Написання загальних висновків, оформлення додатків та джерел	травень 2022 р.	
11	Врахування зауважень наукового керівника до всієї роботи	травень 2022 р.	
12	Подання готової роботи	травень 2022 р.	

Графік консультацій

Дата консультації	Консультант	Зміст консультації	Підпис консультанта
18.10.2021 р	Середа В.І.	Узгодження редакції теми роботи	
06.11.2021 р	Середа В.І.	Узгодження плану	
08.11.2021 р	Середа В.І.	Визначення мети, завдання та концепції роботи	
20.12.2021 р.	Середа В.І.	Зміст 1 розділу	
25.01.2022 р	Середа В.І.	Редагування висновків розділу 1	
27.01.2022 р.	Середа В.І.	Зміст 2 розділу	
20.02.2022 р	Середа В.І.	Редагування висновків розділу 2	
09.04.2022 р	Середа В.І.	Зміст 3 розділу	
22.04.2022 р	Середа В.І.	Редагування висновків розділу 3	
02.05.2022 р	Середа В.І.	Редагування загальних висновків	
05.05.2022 р	Середа В.І.	Консультавання щодо оформлення списку використаних джерел та додатків	
09.05.2020 р	Середа В.І.	Консультавання щодо оформлення готової роботи	
12.05.2020 р	Середа В.І.	Консультавання щодо підготовки презентаційних матеріалів	

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра містить 94 сторінки, 26 таблиць, 6 рисунків, список літератури з 134 найменувань, 3 додатки.

СТРАТЕГІЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В РОЗВИТОК БДЖІЛЬНИЦТВА УКРАЇНИ

Об'єктом дослідження виступає процес диверсифікації діяльності компаній в галузі бджільництва завдяки залученню іноземного капіталу.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти розроблення стратегії залучення іноземних інвестицій в галузь бджільництва України.

Мета роботи полягає в узагальненні теоретичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо формування стратегії залучення іноземних інвестицій в галузь бджільництва України для посилення міжнародної конкурентоспроможності українських виробників.

За результатами дослідження сформульовані рекомендації щодо стратегії залучення іноземних інвестицій підприємством ТОВ «Ренома».

Одержані результати можуть бути використані українськими підприємствами для розробки стратегії залучення іноземних інвестицій.

Рік виконання роботи – 2021-2022.

Рік захисту роботи – 2022.

ABSTRACT

The strategy for attracting foreign investment in development of beekeeping in Ukraine

The subject of the research is the theoretical and practical aspects of developing a strategy for attracting foreign investment in the beekeeping industry of Ukraine.

The object of the research is the process of diversification of beekeeping companies by attracting foreign capital.

The aim of the research is to generalize theoretical approaches and develop practical recommendations for the formation of a strategy for attracting foreign investment in the beekeeping industry of Ukraine to strengthen the international competitiveness of Ukrainian producers.

To achieve the goals of the research, we have set following **tasks**:

- To summarize theoretical approaches to the analysis of attracting foreign investment.

- To determine the competitive positions of the representatives of the beekeeping industry of Ukraine.
- To evaluate the investment attractiveness of the beekeeping industry of Ukraine.
- To identify government policy influencing factors on the improvement of the investment climate in beekeeping.
- To develop practical recommendations on the strategy of attracting foreign investment by the company "Renoma".

Research methods. Systematic, logical, and comparative analysis (when planning the structure of work, theoretical generalizations, formulation of conclusions), methods of modeling and analogy, expert assessments, analysis and synthesis (assessment of industry competitiveness, investment attractiveness, systematic risk), prognostic method (during the analysis of the impact of proposals).

The practical significance of the research is that obtained results can be used by Ukrainian enterprises to develop a strategy for attracting foreign investment.

Year of undertaking the research 2021-2022.

Year of presentation of the research 2022.

Structure and volume of final qualification thesis. The final qualification thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, the references and appendices. Full work consists of 94 pages, 26 tables, 6 drawings, a list of 134 references, 3 appendices.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ПРОЦЕСІВ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.....	6
1.1. Сутність та роль іноземного інвестування в стимулюванні розвитку галузей економіки	6
1.2. Методи оцінювання ефективності іноземного інвестування	20
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИВАБЛИВОСТІ ГАЛУЗІ БДЖІЛЬНИЦТВА УКРАЇНИ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.....	28
2.1. Сучасний стан та оцінка конкурентоспроможності галузі бджільництва України	28
2.2. Вплив держави на підвищення конкурентоспроможності українських виробників меду на міжнародних ринках	36
2.3. Інвестиційна привабливість підприємств галузі бджільництва України.....	44
Висновки до розділу 2	54
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ З МЕТОЮ РОЗШИРЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ БДЖІЛЬНИЦТВА УКРАЇНИ	55
3.1 Розробка стратегії залучення інвестицій ТОВ «Ренома» та оцінка її ефективності	55
3.2. Розробка політики для підвищення інвестиційної привабливості галузі бджільництва України	63
Висновки до розділу 3	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток світового господарства в умовах глобалізації неможливий без руху капіталів між країнами. Впродовж останніх років спостерігається зростання значення залучення та ефективного освоєння інвестицій для розвитку економіки держави, зокрема, завдяки позитивному впливу на динаміку ринків товарів і послуг.

Тенденції збільшення чисельності населення планети, а також поширення в ряді країн тренду здорового способу життя відображаються у зростанні попиту на продовольство та зростаючій потребі в натуральних, поживних, корисних продуктах харчування, до яких, зокрема, належить мед та суміжні продукти. Це зумовлює посилення ролі аграрного сектору як одного з ключових у забезпеченні розвитку світової економіки та галузі бджільництва як перспективного напрямку.

Перебуваючи в стані рецесії, Україна потребує пошуку зовнішніх джерел розвитку національної економіки, її окремих секторів та перспективних галузей, серед яких, зокрема, галузь бджільництва. Залучення іноземних інвестицій дозволить простимулювати розвиток виробництва, забезпечити використання передових технологій на всіх його етапах, що стане передумовою стійких конкурентних позицій українських компаній, що функціонують в галузі бджільництва, на світовому ринку.

Впродовж останніх десятиліть суттєво посилилася міжнародна конкуренція, тому на ефективність діяльності вітчизняних компаній впливають такі фактори, як наявність сучасних технологій, можливості залучення кваліфікованих спеціалістів, розширення виробничих потужностей, збільшення асортименту, наявність управлінського досвіду та компетенцій для подальшого нарощування експортного потенціалу компанії. Потенційним інструментом підвищення ефективності діяльності українських компаній є залучення іноземного капіталу, що може супроводжуватися не лише необхідними фінансовими ресурсами, а й передовим досвідом та корисними контактами на зарубіжному ринку.

З-поміж вітчизняних та зарубіжних науковців, що внесли свій вклад у дослідження питання стратегії залучення іноземних інвестицій та інвестиційного забезпечення економічного розвитку підприємств, Т.В. Нагачевська, Дж. Блек, С. Хаймер, І.О. Бланк, П.І. Гайдуцький, С.А. Гуткевич, В.Б. Захожай, Л.Н. Павлова, І.Л. Сазонець, Д.Г. Лук'яненко та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є узагальнення теоретичних підходів та надання практичних рекомендацій щодо формування стратегії залучення іноземних інвестицій в галузь бджільництва України для посилення міжнародної конкурентоспроможності українських виробників.

Для досягнення визначеної мети були поставлені наступні завдання:

- узагальнити теоретичні підходи до аналізу залучення іноземного інвестування;
- визначити конкурентні позиції представників галузі бджільництва України;
- охарактеризувати інвестиційну привабливість галузі бджільництва України;
- виявити фактори впливу політики держави на покращення інвестиційного клімату в галузі бджільництва;
- розробити практичні рекомендації щодо стратегії залучення іноземних інвестицій підприємством ТОВ «Ренома».

Об'єктом дослідження є процес диверсифікації діяльності компаній в галузі бджільництва завдяки залученню іноземного капіталу.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти розроблення стратегії залучення іноземних інвестицій в галузь бджільництва України.

Методами дослідження, що використовувалися під час виконання цієї роботи є: системний, логічний та порівняльний аналіз (під час планування структури роботи, здійснення теоретичних узагальнень, формулювання висновків), методи моделювання й аналогії, експертних оцінок, аналізу та синтезу (оцінка конкурентоспроможності галузі, інвестиційної привабливості,

систематичного ризику країни), прогностичний метод (під час аналізу впливу пропозицій).

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі акти України та ЄС, статистичні дані Державної служби статистики України та міжнародних організацій, зокрема, FAO та ІТС, звіти консалтингових компаній, галузевих організацій, а також інформація, що розміщена на веб-сайтах підприємств.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані українськими підприємствами для розробки стратегії залучення іноземних інвестицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ПРОЦЕСІВ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

1.1. Сутність та роль іноземного інвестування в стимулюванні розвитку галузей економіки

Ключовими економічними категоріями, що становлять теоретичне підґрунтя цієї роботи є «інвестиції», «іноземні інвестиції», «стратегія залучення іноземних інвестицій». Згідно з Законом України (ЗУ) «Про інвестиційну діяльність», «інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект» [6]. Термін «іноземні інвестиції» теж отримав своє офіційне визначення у ЗУ, однак продовжує привертати увагу багатьох вчених-економістів, тож у науковій літературі все ще зустрічаються його різнобічні тлумачення. Відтак доцільним є проведення аналізу найпоширеніших визначень цього поняття. Дослідимо поняття «іноземні інвестиції», базуючись на методиці конструювання категоріального апарату економічної науки А.О. Старостіної [53]. Для цього на першому етапі нами було відібрано доступні визначення поняття «іноземні інвестиції» у підходах різних авторів, наступним етапом є розгляд їхньої структури (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Структура поняття «іноземні інвестиції» у підходах різних авторів

№	Автор, рік, вид наукової праці/ поняття	Суть явища	Зміст явища	Результат явища
1	2	3	4	5
1.	В.Б. Захожай, 2002, підручник/ ін. інвестиції [34, с. 15]	- «всі види цінностей,»	«які вкладаються в об'єкти інвестиційної діяльності на території тієї чи іншої країни.»	
2.	Л.Н. Павлова, 1998, підручник/ іноземні інвестиції [45, с. 32]	- «всі види майнових і інтелектуальних цінностей,»	«які вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності»	«з метою отримання прибутку.»

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5
3.	ЗУ «Про режим іноземного інвестування», 1996 / іноземні інвестиції [10]	- «це цінності,»	«що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України»	«з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.»
4.	Т.В. Нагачевська, 2017, словник/ іноземні інвестиції [41, с. 130]	- «це система економічних відносин»	«між інвесторами та реципієнтами різної країнової належності щодо вкладення капіталу у реальні і фінансові активи»	«з метою досягнення економічного та соціального ефекту.»
5.	Дж. Блек, 2009, словник/ іноземні інвестиції [61, с. 312]	- «це інвестиції,»	«реалізація яких передбачає взаємодію учасників, що належать до різних держав світу.»	
6.	С. Хаймер, 1976, підручник/ іноземні інвестиції [71, с. 37]	- «це термін, що описує операцію»	«отримання за кордоном фізичних активів, за якої поточний контроль залишається у багатонаціональної компанії у неї на батьківщині.»	
7.	Н.Н. Вознесенська, 2001, підручник/ іноземні інвестиції [29, с. 7]	- «елемент сукупних інвестицій і відповідно сукупного попиту,»	«який бере участь у формуванні макроекономічної рівноваги у відкритій економіці.»	
8.	О.І. Рогач, 2005, підручник/ іноземні інвестиції [48, с. 25]	- «реальні капітало-вкладення»	«в підприємства, землю, обладнання, технологію або послуги, що створюють матеріальну базу»	«для розширення бізнесу за національні кордони країни-базування.»
9.	Н.А. Хрущ, 2004, підручник/ іноземні інвестиції [56, с. 9]	- «інвестиції»	«іноземних юридичних та фізичних осіб, іноземних держав, міжнародних урядових та неурядових організацій на території конкретної країни.»	
10.	А.В. Череп, 2006, підручник/ іноземні інвестиції [58, с. 82]	- «вкладення капіталу»	«нерезидентами (юридичними або фізичними особами) в об'єкти (інструменти) інвестування даної країни»	

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5
1 1.	І.Л. Сазонець, 2007, підручник/ іноземні інвестиції [49, с. 53]	- «всі види цінностей,»	«які вносяться іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності на території даної держави.»	
1 2.	Н.І. Обушна, 2011, стаття/ іноземні інвестиції [44, с. 326]	- «вкладення капіталу в підприємство за кордоном,»	«що забезпечує набуття довгострокового економічного інтересу через отримання інвестором контролю над об'єктом вкладення капіталу й»	«передбачає одержання підприємницького прибутку (доходу) та/або ж досягнення соціального, інноваційного, екологічного та інших видів ефекту.»
1 3.	Д.Г. Лук'яненко, 1998, підручник/ іноземні інвестиції [39, с. 5]	- «це вкладення»	«в об'єкти інвестування, розміщені за територіальними межами даної країни.»	
1 4.	К.С. Солонінко, 2008, підручник/ іноземні інвестиції [51, с. 63]	- «це взаємодія учасників,»	«що належать різним державам (резидентів та нерезидентів по відношенню до конкретної країни),»	«і ними здійснюється експорт капіталу з країни-базування, яка є місцем переважного перебування інвестиційного суб'єкта.»

Джерело: складено автором.

З табл. 1.1 ми можемо бачити, що не всім визначенням притаманна наявність усіх трьох елементів структури. Розклавши відібрані категорії на компоненти, ми можемо бачити, що автори концентруються більшою мірою на змісті явища, не приділяючи подекуди необхідної уваги його результату. Також визначення іноземних інвестицій у частини авторів виглядає тотожним визначенню прямих іноземних інвестицій, що не є вірним підходом до трактування поняття «іноземні інвестиції», адже останнє включає в себе, як прямі, так і портфельні інвестиції.

Наступним етапом є дослідження підходів до визначення поняття «іноземні інвестиції». Із чотирнадцяти визначень наведених у табл. 1.2 у половині визначень відсутній важливий структурний елемент – результат явища. Частина авторів (В.Б. Захожай, Л.Н. Павлова, І.Л. Сазонець) трактують суть

поняття «іноземні інвестиції» як всі види цінностей (навіть в ЗУ суть цього явища визначається словом «цінності»). На наш погляд, такий підхід є не зовсім коректним, адже поняття «цінності» досить широке і може включати в себе навіть зовсім не пов'язані з інвестуванням речі. Дж. Блек та Н.А. Хрущ виражають суть явища «іноземні інвестиції» через суміжне поняття «інвестиції», що також є некоректним. Інші підходи до трактування суті на наш погляд є більш цікавими, хоча доречність застосування, наприклад, категорії «термін» для нас також під питанням.

Таблиця 1.2

Класифікація наявних підходів до визначення поняття «іноземні інвестиції»

№	Автор, рік	Суть явища				Наявність	
		цінності/ всі види	Інвестиції	вкладення капіталу	інше:	змісту	Результат у
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	В.Б. Захожай, 2002	+				+	-
2.	Л.Н. Павлова, 1998	+				+	+
3.	ЗУ «Про режим іноземного інвестування» , 1996	+				+	+
4.	Т.В. Нагачевська, 2017				система економ. Відносин	+	+
5.	Дж. Блек, 2009		+			+	-
6.	С. Хаймер, 1976				Термін	+	-
7.	Н.Н. Вознесенська, 2001				елемент сукупних інвестицій і відповідно сукупного попиту	+	-
8.	О.І. Рогач, 2005			+		+	+
9.	Н.А. Хрущ, 2004		+			+	-
10.	А.В. Череп, 2006			+		+	-

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4	5	6	7	8
1 1.	І.Л. Сазонець, 2007	+				+	-
1 2.	Н.І. Обушна, 2011			+		+	+
1 3.	Д.Г. Лук'яненко, 1998			+		+	-
1 4.	К.С. Солонінко, 2008				взаємодія учасників	+	+

Джерело: складено автором.

Наступним етапом є здійснення критичної оцінки підходів до визначення поняття «іноземні інвестиції» (табл. 1.3). За результатами оцінювання ми можемо виявити найбільш влучні варіанти, які матимуть особливу вагу під час формування авторського визначення поняття.

Таблиця 1.3

Оцінка наявних підходів до визначення поняття «іноземні інвестиції»

№	Автор, рік	Оцінка (бали)				
		Наявність компонентів	Поширеність визначення	Теоретична обґрунтованість	Практична доступність	Σ
1	2	3	4	5	6	7
1.	В.Б. Захожай, 2002	3	5	3	5	16
3 2.	Л.Н. Павлова, 1998	4	5	4	5	18
3.	ЗУ «Про режим іноземного інвест.», 1996	5	5	4	5	19
4.	Т.В. Нагачевська, 2017	5	4	5	5	19
5.	Дж. Блек, 2009	3	4	4	5	16
6.	С. Хаймер, 1976	3	3	4	3	13
7.	Н.Н. Вознесенська, 2001	3	2	4	3	12

Продовження таблиці 1.3

1	2	3	4	5	6	7
8.	О.І. Рогач, 2005	4	3	4	4	15
9.	Н.А. Хрущ, 2004	3	4	4	4	15
10.	А.В. Череп, 2006	3	5	4	4	16
11.	І.Л. Сазонець, 2007	3	4	3	5	15
12.	Н.І. Обушна, 2011	5	5	3	4	17
13.	Д.Г. Лук'яненко, 1998	3	4	4	4	15
14.	К.С. Солонінко, 2008	4	3	4	3	14

Джерело: складено автором.

Найвищі оцінки – 19 б. одержали визначення Т.В. Нагачевської, а також визначення запропоноване в Законі України. Ці визначення містять всі необхідні структурні елементи та є достатньо теоретично обґрунтованими. Високу оцінку отримало визначення Н. Обушної, однак воно більшою мірою характеризує категорію «прямих іноземних інвестицій». Авторське визначення поняття «іноземні інвестиції» наводиться в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Структура поняття «іноземні інвестиції»

Категорія	Суть явища	Зміст явища	Результат явища
Іноземні інвестиції	- це вкладення капіталу,	що здійснюються резидентом(-ами) певної країни в закордонні активи	з метою отримання прибутку та/ або досягнення іншого запланованого ефекту.

Джерело: складено автором.

Практична цінність сформульованого нами авторського визначення полягає в його універсальності, адже воно пояснює поняття «іноземні інвестиції» загалом і може бути пристосоване, як до прямих, так і до портфельних інвестицій. По-перше, нами було обрано найбільш поширене пояснення суті

явища інвестування як вкладення капіталу, яке є широко прийнятним в науковому колі. По-друге, зміст явища акцентує увагу на взаємодії резидента або резидентів країни з закордонними активами (будь-то реальними чи фінансовими). По-третє, результат явища вказує на першочергову мету, традиційну для будь-якого інвестора – отримання прибутку, а також зазначається можлива інша ціль – досягнення іншого запланованого ефекту (будь-то соціального, екологічного, інноваційного тощо).

Комплексне поняття «стратегія залучення іноземних інвестицій» наразі не достатньо розроблене в науковій літературі. Зокрема, у вітчизняній літературі майже не зустрічається авторських розробок щодо підходів до визначення цього поняття. Частіше зазначене поняття використовується авторами як сталий вираз.

У виданні «Міжнародна економіка: термінологічний словник» знаходимо визначення, запропоноване Т.В. Нагачевською: «Стратегія залучення іноземних інвестицій – це система довгострокових цілей та способів їх досягнення щодо формування і реалізації іноземних інвестиційних ресурсів на основі аналізу інвестиційного середовища та ринку, з метою найбільш ефективного використання іноземного капіталу» [41, с. 206]. Це визначення містить всі необхідні структурні елементи: суть, зміст та результат явища, є достатньо теоретично обґрунтованим, однак, на наш погляд, його недоліком є недостатня практична доступність. Адже такий підхід до трактування поняття є дещо перевантаженим і може бути складним для сприйняття студентами-початківцями. Також, на нашу думку, найбільш ефективно використання іноземного капіталу є проміжним етапом у освоєнні іноземних інвестицій для досягнення безпосереднього результату явища, що може виражатися економічним, соціальним, екологічним ефектами від освоєння інвестицій тощо. Тож спробуємо сконструювати інше визначення цього поняття.

Складовим компонентом, що становить безпосередній інтерес для нас є поняття «стратегія», яке досліджувалося багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема, І. Ансоффом, Г. Мінцбергом, М. Портером, А.О. Старостіною,

Р.Фатхудіновим. Зазначимо, що існує багато підходів до трактування і розуміння «стратегії» як економічної категорії. Влучним, на наш погляд, є наступне визначення, запропоноване професором А.О. Старостіною: «стратегія – це усвідомлений загальний спосіб досягнення довгострокових цілей за допомогою певних методів, принципів, заходів» [54, с. 201]. У випадку поняття «стратегія залучення іноземних інвестицій» такими довгостроковими цілями є приплив іноземного капіталу в країну/ галузь/ на окреме підприємство. Метою для залучення іноземних інвестицій є очікуване стимулювання економічного розвитку, відтак підвищення рівня добробуту в країні чи окремому регіоні, куди надходять інвестиції. Питання ролі іноземних інвестицій у стимулюванні розвитку галузей економіки та окремих підприємств буде розглянуто далі. Наразі розглянемо авторське визначення поняття «стратегія залучення іноземних інвестицій» у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

Структура поняття «стратегія залучення іноземних інвестицій»

Категорія	Суть явища	Зміст явища	Результат явища
Стратегія залучення іноземних інвестицій	- це продуманий спосіб досягнення	бажаних надходжень іноземного капіталу (в країну/ галузь/ на підприємство)	з метою стимулювання економічного розвитку.

Джерело: складено автором.

Практична цінність сформульованого нами авторського визначення полягає в його доступності та універсальності (за потреби його можна пристосувати для використання на макрорівні, мезорівні та мікрорівні). По-перше, нами було обрано пояснення суті явища, виходячи зі значення ключового для цього поняття терміну «стратегія». По-друге, зміст явища може бути пристосованим до різних рівнів економіки, а також акцентує увагу на бажаності надходжень іноземного капіталу (адже варто пам'ятати про існування стратегічних галузей економіки, для яких іноземне інвестування є вкрай небажаним та найчастіше обмежується на законодавчому рівні). По-третє,

результат явища вказує на кінцеву мету, традиційну для реципієнта інвестицій – досягнення цілей стимулювання економічного розвитку.

Іноземні інвестиції можна класифікувати на прямі та непрямі. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) – це фізичні інвестиції та покупки, здійснені компанією в іноземній країні, як правило, шляхом будівництва заводів і купівлі будівель, машин та іншого обладнання в іноземній країні. Цей вид інвестицій знаходить більшу прихильність, оскільки ПІІ, як правило, вважаються довгостроковими інвестиціями та сприяють зміцненню економіки країни-реципієнта [58, с.34].

Іноземні непрямі інвестиції передбачають купівлю корпораціями, фінансовими установами та приватними інвесторами часток чи позицій в іноземних компаніях, які торгуються на іноземній фондовій біржі. Загалом, ця форма іноземного інвестування є менш вигідною, оскільки підприємство може легко продати свої інвестиції дуже швидко, іноді протягом кількох днів після покупки. Цей тип інвестицій також називають портфельними іноземними інвестиціями. Вони включають не лише інструменти власного капіталу, такі як акції, а й боргові інструменти, такі як облігації [58, с.35].

Прямі іноземні інвестиції сьогодні розглядаються як невід’ємна частина відкритої та ефективної міжнародної економічної системи та вважаються основним каталізатором розвитку. Країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою часто розглядають ПІІ як джерело економічного розвитку та модернізації, зростання доходів і зайнятості. Іноземні інвестиції відіграють важливу роль для стимулювання розвитку в окремих галузях та для окремо взятого підприємства. Так, інвестиційна діяльність є потужним засобом для розвитку підприємства, розширення основних сфер його функціонування, підвищення господарської ефективності, масштабування, збільшення вартості тощо. Положення, що характеризують роль інвестицій для забезпечення ефективності його діяльності було виокремлено ще у марксистській доктрині (рис. 1.1).

Інвестиції
Головний механізм оптимізації структури активів
Головне джерело формування виробничого потенціалу
Основний механізм реалізації цілей економічного розвитку
Основний фактор формування довгострокової структури капіталу
Найважливіша умова забезпечення росту ринкової вартості підприємства
Один із діючих механізмів рішення завдань соціального розвитку персоналу
Основний механізм забезпечення простого й розширеного відтворення основних засобів і нематеріальних активів
Головний інструмент реалізації інвестиційної політики (впровадження результатів технологічного процесу)

Рис. 1.1. Роль інвестицій у розвитку підприємства

Джерело: складено автором за даними [32, с. 97].

Таким чином, саме інвестиції дозволяють більш ефективно реалізувати стратегічні та операційні завдання підприємства. Варто зазначити, що тут йдеться саме про реальні інвестиції – вкладення державного або приватного капіталу у реальні матеріальні (споруди, обладнання, основні та оборотні засоби тощо) чи нематеріальні (ліцензії, патенти, ноу-хау технологічна, інструктивна, проектно-кошторисна документація тощо) активи [36, с. 27]. Такі інвестиції, звісно, можуть мати і внутрішнє походження, здійснюватися за рахунок вкладень вітчизняних суб'єктів господарювання, фізичних осіб чи навіть держави [36, с. 18]. Однак в сучасних умовах перспектива побудови конкурентоспроможної економіки з позиції автаркії виглядає абсолютно нереалістично. Критично важливою для підвищення економічної активності є інтеграція країни в світове господарство. І саме прямі іноземні інвестиції стають додатковим джерелом капіталу та можуть стимулювати економічний розвиток цільової країни, створювати більш сприятливе середовище для розвитку компаній. Ілюстрацією цьому тезису є успіх «азійських тигрів»: Сінгапуру, Гонконгу, Тайваню та Південної Кореї, де іноземні інвестиції надали потужний поштовх для розвитку економіки та галузевої спеціалізації країн. Окрім вливання капіталу в економіку

країни-реципієнта, прямі іноземні інвестиції також можуть сприяти отриманню доступу до іноземних ринків, новітніх технологій та передового досвіду [127]. Важливими додатками до іноземних інвестицій можуть слугувати корисні зв'язки та контакти безпосереднього інвестора, глибокі знання іноземного ринку. Завдяки цьому саме іноземні інвестиції більшою мірою сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємств, що стають об'єктами іноземного інвестування.

Варто зазначити, що на рівні країни залучення іноземних інвестицій може спричинитися не лише до позитивних, а й до негативних ефектів, як наведено в табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Ефекти ПІІ

Позитивні ефекти ПІІ	Негативні ефекти ПІІ
<ul style="list-style-type: none"> • збільшення виробничих потужностей; • освоєння передових технологій та управлінського досвіду; • зростання кваліфікації робочої сили; • мобілізація й більш продуктивне використання наявних ресурсів; • розвиток національної науково-дослідної бази; • посилення конкуренції, що стимулює позитивні ефекти для споживачів; • зростання попиту, а відтак і вартості національних факторів виробництва; • збільшення податкових надходжень; • покращення платіжного балансу; • розвиток потенціалу експорту та зниження залежності від імпорту; • соціально-економічний ефект: зростання зайнятості, покращення соціальної інфраструктури тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> – можливість експлуатації сировинних ресурсів та забруднення навколишнього середовища; – зростання рівня залежності від іноземного капіталу; – погіршення конкурентоспроможності вітчизняних виробників; - відтік капіталу за кордон внаслідок репатріації.

Джерело: побудовано автором за даними [40, с. 77].

Однак загальні переваги ПІІ для країн, що розвиваються, добре задокументовані. Переважна кількість досліджень показує, що ПІІ стимулюють поширення технологій, сприяють розвитку людського капіталу, інтеграції міжнародної торгівлі, допомагають створити більш конкурентоспроможне ділове середовище та сприяють розвитку підприємства. Все це сприяє вищому

економічному зростанню, яке є потужним інструментом для подолання бідності в країнах, що розвиваються. Більше того в сучасних умовах ПІІ можуть навіть допомогти покращити екологічні та соціальні умови в приймаючій країні, наприклад, передаючи «чистіші» технології та ведучи до більш соціально відповідальної корпоративної політики. Відтак ключовою задачею для держави є стимулювання приливу перспективних прямих іноземних інвестицій, що серед іншого сприятиме реалізації орієнтованої на експорт відкритої моделі економіки [57, с. 65].

Грамотна політика приймаючої країни щодо залучення ПІІ та отримання вигод від присутності іноземних компаній еквівалентна політиці мобілізації внутрішніх ресурсів для інвестицій. Йдеться про сприятливе вітчизняне бізнес-середовище, яке є важливим не лише для мобілізації внутрішніх ресурсів, а й для залучення та ефективного використання міжнародних інвестицій. Як показує досвід багатьох країн, заходи, доступні для органів влади приймаючої країни, поділяються на три категорії:

- 1) покращення загальних макроекономічних та інституційних структур;
- 2) створення нормативно-правового середовища, сприятливого для залучення ПІІ;
- 3) і модернізація інфраструктури, технологій та людських компетенцій до рівня, на якому можуть бути реалізовані всі потенційні переваги присутності іноземних компаній.

Перший з цих пунктів означає, що кожен аспект економічної та управлінської практики приймаючих країн впливає на інвестиційний клімат. Таким чином, загальною метою політиків має бути прагнення до максимально можливої макроекономічної стабільності та інституційної передбачуваності. Для цього країні, що прагне залучати ПІІ рекомендовано:

- проводити виважену макроекономічну політику, спрямовану на стійке економічне зростання та зайнятість, стабільність цін та профіцит платіжного балансу;

- сприяти фіскальній дисципліні, ефективній та соціально справедливій податковій системі та виваженому управлінню державним боргом;
- сприяти зміцненню внутрішньої фінансової системи, щоб зробити внутрішні фінансові ресурси доступними для доповнення іноземних інвестицій [126].

Принципи прозорості (як щодо регуляторних дій країни перебування, так і практики ділового сектору) та недискримінації є важливими для залучення іноземних підприємств та отримання вигоди від їхньої присутності у вітчизняній економіці. ПІІ малоймовірні, якщо інвестори не мають розуміння середовища, в якому вони будуть діяти. Крім того, брак прозорості може призвести до незаконних та інших неетичних дій, які загалом послаблюють бізнес-середовище країни перебування [126].

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) здійснюються, коли бізнес отримує контрольний пакет власності в компанії, що зареєстрована в іншій країні. Через ПІІ іноземні компанії безпосередньо беруть участь у повсякденних завданнях з-за кордону, що призводить до передачі грошей, знань, навичок і технологій. Загалом, ПІІ здійснюються в країнах з відкритою економікою, які мають кваліфіковану робочу силу та потенціал для зростання. Серед способів здійснення ПІІ виокремлюють такі варіанти:

- відкрити дочірню або асоційовану компанії в іноземній країні;
- придбати контрольний пакет акцій існуючої іноземної компанії;
- провести процедуру злиття;
- створити спільне підприємство з іноземною компанією [51, с. 63].

Згідно з керівними принципами, встановленими Організацією економічного співробітництва та розвитку, порогове значення для ПІІ, що встановлюють контрольний пакет акцій, складає мінімум 10% частки власності в іноземній компанії. Однак цьому визначенню притаманна гнучкість, адже трапляються випадки встановлення ефективного контрольного пакету акцій у компанії навіть за умови придбання менше 10% голосуючих акцій компанії [126].

Прямі іноземні інвестиції зазвичай поділяються на горизонтальні, вертикальні та конгломератні.

У випадку горизонтальних прямих інвестицій компанія здійснює в іноземній країні такий самий вид діяльності, як і в своїй країні базування. Прикладом є оператор стільникового зв'язку у США, який купує мережу стільникового зв'язку у іншій країні. Таке рішення є оптимальним для багатьох компаній, зацікавлених в географічній експансії. Особливо горизонтальні інвестиції актуалізуються у сфері харчової промисловості, адже створення виробництва аналогічної продукції закордоном на противагу експорту дозволяє розширювати географічну присутність та економити на транспортних витратах при цьому. Аргументом на користь цієї форми інвестицій є також можливість подолати торговельні бар'єри [33, с.81].

Під час вертикального інвестування підприємство набуває додатковий бізнес закордоном. Наприклад, американський виробник може придбати частку в іноземній компанії, яка постачає йому необхідну сировину. В такому випадку йдеться про зворотні вертикальні інвестиції відносно виробничого ланцюга. Якщо американський виробник навпаки виносить виробництво закордон (наприклад, мотивований дешевшою робочою силою, нижчими операційними витратами), а сам виступає постачальником комплектуючих, йдеться про спрямовані вперед вертикальні інвестиції [33, с.82].

Конгломератний тип прямих іноземних інвестицій реалізується у випадку інвестування в іноземний бізнес, який не має відношення до основної діяльності компанії-інвестора. З огляду на відсутність попереднього досвіду роботи в сфері компетенції іноземної компанії, ця форма інвестування найчастіше реалізується у формі спільного підприємства. Прикладом прямих інвестицій конгломератного типу може бути страхова компанія, яка відкриває курортний парк в іноземній країні.

Для ТНК характерним є поєднання згаданих форм здійснення інвестицій з метою створення оптимальної економічно вигідної організаційної структури.

Таким чином, для підприємства, що прагне залучити іноземні інвестиції, ця мета може реалізуватися шляхом злиття або поглинання у формі горизонтальної або вертикальної інтеграції, або ж у вигляді спільного підприємства.

Отже, ми дослідили економічну природу сутності понять «іноземні інвестиції» та «стратегія залучення іноземних інвестицій». На наш погляд, іноземні інвестиції – це вкладення капіталу, що здійснюються резидентом (-ами) певної країни в закордонні активи з метою отримання прибутку та/ або досягнення іншого запланованого ефекту. В свою чергу, стратегія залучення іноземних інвестицій – це продуманий спосіб досягнення надходження бажаного іноземного капіталу (в країну, галузь, на окреме підприємство) з метою стимулювання економічного розвитку. ПІІ відіграють визначальну роль в стимулюванні розвитку національної економіки, окремих підприємств та галузей. Інвестори практикують різні форми здійснення іноземних інвестицій у відповідності до цілей та специфіки свого бізнесу. Для підприємства, що прагне залучити іноземні інвестиції, ця мета може реалізуватися шляхом злиття або поглинання у формі горизонтальної або вертикальної інтеграції, або ж у вигляді створення спільного підприємства.

1.2. Методи оцінювання ефективності іноземного інвестування

Методика оцінювання ефективності інвестиційних проектів з іноземним капіталом дозволяє оцінити економічну ефективність іноземного інвестування, процес реалізації якого передбачає декілька етапів:

- 1) формування пропозиції потенційним іноземним інвесторам (до цього необхідно здійснити попередню оцінку ефективності конкретного проекту).
- 2) уточнення умов участі іноземного інвестора в проекті (в разі його згоди).
- 3) розрахунок ефективності участі в проекті для кожного інвестора (якщо передбачена певна додаткова роль в проекті).

Завдання розрахунку показників ефективності проекту може виконуватися, як ініціатором проекту, так і безпосередньо іноземним

інвестором. Отримані результати можуть бути цікавими для потенційних інвесторів за двох умов:

- а) якщо проект, що розглядається, є мегапроектом, тобто належить до сфери інтересів кількох країн, а не лише однієї. За таких умов необхідно врахувати також ймовірність виникнення зовнішніх ефектів, так званих екстерналій (різноманітних наслідків, як економічних, так і неекономічних, що можуть з'явитися та впливати на зовнішнє для цього проекту середовище інших країн, що підпали під дію проекту).
- б) якщо спостерігається вища, ніж в аналогічних проектах іншої країнової належності, економічна ефективність інвестиційного проекту (навіть з урахуванням систематичного ризику країни) [40, с.137].

Передбачаються такі форми участі в інвестиційних проектах, доступні потенційним іноземним інвесторам:

- статус кредитора проекту (відсоток за позичковий іноземний капітал визначає прибутковість участі в проекті);
- статус виконавця робіт та/ або послуг, що пов'язані з реалізацією проекту (наприклад, іноземна лізингова компанія, що виступає постачальником імпортного обладнання);
- статус акціонера підприємства-учасника проекту, що створюється в країні-реципієнті інвестицій (наприклад, філії іноземної юридичної особи на цій території);

В ролі іноземних інвесторів можуть виступати також:

- іноземні держави, інтереси яких представлені в цьому проекті;
- наднаціональні структури, наприклад, міжнародні фінансові організації [40, с. 215].

Дослідники здійснили поділ показників економічної оцінки ефективності інвестицій на дві групи в залежності від методів. Так, до першої групи відносять статистичні (традиційні) методи. Вони містять показники, що ґрунтуються на принципах бухгалтерського обліку та звітності, як от:

- недисконтований строк окупності інвестицій (PP);
- облікова норма дохідності інвестицій (ARR).

Друга група включає динамічні методи, які враховують факт зміни вартості грошей у часі, наприклад:

- чиста приведена вартість проекту (NPV) [40, с. 251];
- індекс рентабельності інвестицій (PI) [40, с. 251];
- внутрішня ставка дохідності інвестицій (IRR) [40, с. 251];
- модифікована внутрішня ставка дохідності інвестицій (MIRR) [40, с. 251];
- дисконтований строк окупності інвестицій (DPP) [40, с. 251].

Ризик та невизначеність впливають на прийняття рішення щодо інвестування. Важливим є врахування впливу інфляції на дохідність проекту. Відтак вибір потрібної ставки дисконтування належить до ключових етапів в здійсненні оцінки. Зазначимо, найбільш поширені методики, що дозволяють визначити ставку дисконту:

- WACC (середньозважена вартість капіталу) – складається з поєднання вартості власного капіталу та вартості боргу після сплати податків і розраховується шляхом множення вартості кожного джерела капіталу (боргу та власного капіталу) на його відповідну вагу, а потім додавання результатів разом для визначення значення WACC [40, с. 255].

- APV (скоригована поточна вартість) – ця друга методика для визначення ставки дисконту є досить простою і використовує вартість власного капіталу як ставку дисконту [40, с. 256].

- CAPM (модель оцінки капітальних активів) – використовується в портфельному інвестуванні для грошового потоку власного капіталу [40, с. 254].

Незважаючи на те, що багато компаній використовують метод WACC для визначення ставки дисконтування, нерідко використовуються також інші методи. У ситуаціях, коли новий проект є значно більш ризикованим, ніж звичайна діяльність компанії, може бути вдалим рішенням додати премію за ризик, на випадок, якщо вартість капіталу занижена або проект не згенерує

стілки грошових потоків, як очікувалося. Додавання премії за ризик до вартості капіталу та використання цієї суми як ставки дисконту враховує ризик інвестування. З цієї причини ставка дисконту зазвичай завжди вище вартості капіталу.

Дослідимо названі вище показники для оцінки ефективності інвестиційного проекту.

1. Чиста теперішня вартість (NPV) за своєю суттю становить чистий прибуток або збиток, що досягається внаслідок реалізації інвестиційного проекту та є його безпосереднім результатом. При цьому також враховується вартість грошей у часі. За формулою NPV дорівнює різниці між дисконтованими (приведеними до теперішньої вартості) доходами від реалізації інвестиційного проекту та початковими інвестиційними витратами.

$$NPV = \sum_{t=1}^n \frac{FVt}{(1+r)^t} - IC, \quad (1.1)$$

де t – період реалізації проекту,

n – загальна кількість періодів,

FV – майбутня вартість грошових потоків,

r – ставка дисконтування,

IC – початкові інвестиції [40, с. 252].

Критерій чистої приведеної вартості економічно інтерпретують наступним чином:

– якщо $NPV > 0$, проект є прибутковим, інвестори отримують дохід, тож такий проект може бути прийнятим.

– якщо $NPV < 0$, проект є збитковим, інвестори зазнають втрат, тож такий проект приймати недоцільно;

– якщо $NPV = 0$, проект не вплине на добробут інвесторів, необхідно оцінити інші ефекти від його прийняття (наприклад, екологічні чи соціальні), на основі цього може прийматися рішення про прийняття або відхилення проекту.

Якщо інвестор стоїть перед вибором з-поміж кількох інвестиційних проектів, доцільно обрати той з них, що характеризується більшою

прибутковістю (тобто має більше значення NPV). Якщо наявна значна кількість довгострокових проектів за умови обмежених інвестиційних ресурсів, що ускладнює вибір, рішенням є проведення процедури оцінки капіталу, яка дозволяє визначити найкращий розподіл наявних фінансових ресурсів та максимізувати загальну чисту теперішню вартість обраних проектів. Процедура передбачає ранжування проектів від найбільшого до найменшого за їхніми показниками прибутковості (відношення NPV до вкладеного капіталу) та відповідний розподіл інвестиційних фондів за цими частками [40, с.263].

2. Внутрішня норма прибутковості (IRR) — це показник, розрахунок якого можна здійснити базуючись на формулі розрахунку NPV. За своєю суттю IRR є ставкою дисконтування, при застосуванні якої до грошових потоків проекту, NPV дорівнюватиме нулю. Чим вищою є IRR проекту, тим більш економічно ефективним він вважається, а отже, інвестувати в такий доцільно. Якщо здійснюється вибір між багатьма інвестиційними проектами, їх можна ранжувати за критерієм IRR та приймати рішення на основі цього. Адже найкращим варіантом інвестування серед подібних за іншими характеристиками проектів швидше за все буде проект з найвищим IRR.

Для розрахунку використовується наступна формула:

$$IRR = r_1 + \frac{NPV_{r_1}}{NPV_{r_1} - NPV_{r_2}} * (r_2 - r_1) \quad (1.2)$$

де r_1 — значення ставки дисконтування за якої $NPV > 0$;
 r_2 - значення ставки дисконтування за якої $NPV < 0$ [40, с.263].

Однак при цьому досить важко досягнути точного результату, більш точними будуть результати з використанням технічних засобів, наприклад Excel. Найчастіше IRR як метод оцінки інвестиційних проектів дає ту ж саму відповідь щодо доцільності прийняття або ж відхилення інвестиційної пропозиції, що і метод чистої приведеної вартості. Адже проекти з позитивним NPV матимуть IRR більшу, ніж значення r [40, с.265].

3. Термін окупності (PP) відноситься до кількості часу, необхідного для відшкодування вартості інвестицій. Інакше кажучи, це період часу, протягом

якого інвестиція досягає точки беззбитковості. Приватні та корпоративні інвестори зазвичай вкладають свої гроші, щоб отримати відшкодування, тому період окупності є таким важливим показником. По суті, чим коротший період окупності інвестиції, тим привабливішою вона стає. Розрахунок терміну окупності є корисним для будь-якого інвестора, і його можна здійснити, розділивши початкові інвестиції на середні грошові потоки.

$$\overline{PP} = \frac{IC}{\overline{CF}} \quad (1.3)$$

де $\overline{PP}$ – середній показник строку окупності;

IC – розмір інвестицій;

$\overline{CF}$ – щорічний середній чистий дохід за проектом [40, с.267].

Цей показник проте має недолік, пов'язаний з ефектом невеликого розміру інвестицій. Так, при розгляді терміну окупності більш привабливими будуть виглядати проекти з невеликими початковими інвестиціями та відповідно нижчим потенціалом доходу [40, с.267].

4. Індекс рентабельності інвестицій (PI) – це індикатор, що обчислюється у вигляді співвідношення теперішньої вартості майбутніх очікуваних грошових потоків та початкової суми, інвестованої в проект. Таким чином, цей показник порівнює витрати та вигоди проекту, що розглядається. Вищий PI вказує на більшу привабливість досліджуваного проекту.

$$PI = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{FVt}{(1+r)^t}}{IC} \quad (1.4)$$

де t – період реалізації проекту,

n – загальна кількість періодів,

FV – майбутня вартість грошових потоків,

r – ставка дисконтування,

IC – початкові інвестиції [40, с.268].

Логічно, що значення індексу рівне 1 є мінімальним прийнятним значенням, оскільки будь-який результат, менший від одиниці, означатиме, що поточна вартість проекту є меншою за початкові інвестиції. PI більший за 1,

свідчить про прибутковість проекту. Зі зростанням значення індексу рентабельності інвестицій підвищується і фінансова привабливість пропонованого проекту [40, с.268].

5. Норма обліку доходності інвестицій (ARR) – це індикатор, що являє собою відсоток прибутку, очікуваний на інвестицію у порівнянні з вартістю початкових інвестицій. У формулі розрахунку ARR середньорічний дохід від активу ділиться на середньорічний обсяг початкових інвестиції компанії, щоб отримати коефіцієнт прибутковості, очікуваний впродовж періоду реалізації проекту. Недоліком ARR є неврахування часової вартості коштів або грошових потоків, що можуть бути невід'ємною частиною підтримки бізнесу.

$$ARR = \frac{P_C}{I_{C_C}} * 100\% \quad (1.5)$$

де P_C – середньорічний прогнозований обсяг чистого прибутку;

I_{C_C} – середньорічний обсяг початкових інвестицій [40, с.269].

ARR є корисним показником бюджету капіталу, якщо інвестор прагне оперативно розрахувати прибутковість інвестицій. Компанії послуговуються показником ARR в основному для порівняння декількох проектів, з метою визначення очікуваної норми прибутку кожного проекту для прийняття фінального рішення щодо здійснення інвестицій чи придбання. [40, с.269].

Мета здійснення оцінки інвестиційного проекту полягає в тому, щоб визначити, наскільки він буде ефективним та наскільки він підходить для конкретного інвестора. При здійсненні вибору інвестиційного проекту інвестори враховують відповідну вхідну ціну, очікуваний часовий горизонт для утримання інвестицій та роль, яку інвестиції відіграватимуть у портфелі в цілому, а також ризик. Оцінка інвестиційного проекту дозволяє дізнатися, чи є проект прибутковим, а отже, життєздатним, яка його прибутковість і, якщо є декілька інвестиційних проектів як альтернатив, визначити, який є найвигіднішим а, отже, найпривабливішим.

Отже, ми розглянули найбільш поширені показники оцінки економічної ефективності іноземного інвестування, кожному з яких властиві свої переваги та

недоліки. Найбільш доцільним є здійснення комплексної оцінки проекту з використанням різних показників оцінювання ефективності, що дозволяє глибше пізнати суть проекту. Також слід мати на увазі, що для оцінки інвестиційного проекту необхідно враховувати не лише цифри, а й фактори, які не піддаються кількісному виміру. Наприклад, перед прийняттям остаточного рішення про інвестування, варто також враховувати, наскільки проект відповідає моральним принципам індивідуального інвестора або ж місії компанії, як він вплине на репутацію чи імідж компанії-інвестора та який вплив матиме на задоволеність або лояльність клієнтів.

Висновки до розділу 1

Ми дослідили економічну природу сутності понять «іноземні інвестиції» та «стратегія залучення іноземних інвестицій». На наш погляд, іноземні інвестиції – це вкладення капіталу, що здійснюються резидентом (-ами) певної країни в закордонні активи з метою отримання прибутку та/ або досягнення іншого запланованого ефекту. В свою чергу, стратегія залучення іноземних інвестицій – це продуманий спосіб досягнення надходження бажаного іноземного капіталу (в країну, галузь, на окреме підприємство) з метою стимулювання економічного розвитку.

ПІІ відіграють визначальну роль в стимулюванні розвитку національної економіки, окремих підприємств та галузей. Інвестори практикують різні форми здійснення іноземних інвестицій у відповідності до цілей та специфіки свого бізнесу. Для підприємства, що прагне залучити іноземні інвестиції, ця мета може реалізуватися шляхом злиття або поглинання у формі горизонтальної або вертикальної інтеграції, або ж у вигляді створення спільного підприємства.

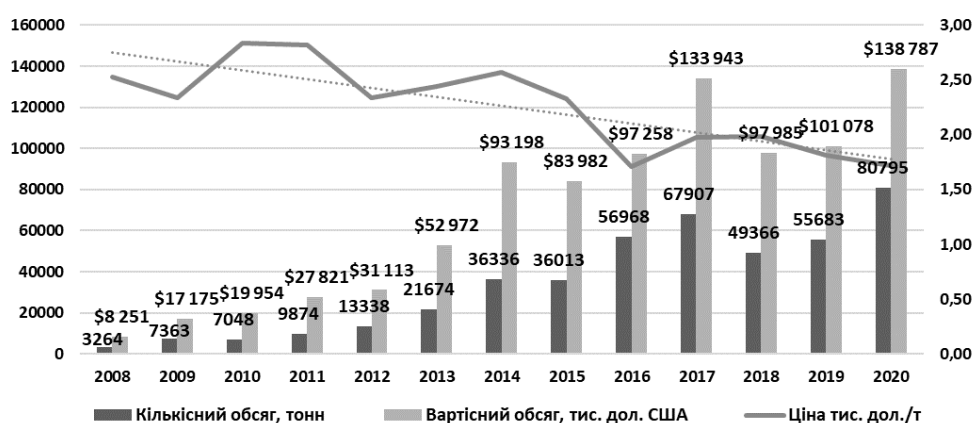
Ми розглянули найбільш поширені показники оцінки економічної ефективності іноземного інвестування, кожному з яких властиві свої переваги та недоліки. Найбільш доцільним є здійснення комплексної оцінки проекту з використанням різних показників оцінювання ефективності, що дозволяє глибше пізнати суть проекту.

РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИВАБЛИВОСТІ ГАЛУЗІ БДЖІЛЬНИЦТВА УКРАЇНИ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

2.1. Сучасний стан та оцінка конкурентоспроможності галузі бджільництва України

Сьогодні бджільництво відносять до найбільш перспективних агропромислових галузей України, оскільки на світовому ринку спостерігається суттєвий попит на якісний продукт, а в Україні цей вид діяльності належить до традиційних та характеризується переважно високим рівнем якості та смакових властивостей [38, с.255]. Наша держава вже входить до переліку найбільших світових виробників та експортерів меду, відтак зазначена галузь є досить перспективною та може становити суттєвий інтерес для іноземних інвесторів.

За даними FAO в Україні щорічно виробляється в діапазоні 60-75 тис. тонн меду, що дає змогу забезпечувати внутрішнє споживання цього продукту, а також переважну частину спрямовувати на експорт. За останні 10 років українські виробники змогли суттєво наростити обсяги експорту цього продукту: майже у двадцять п'ять разів, якщо порівнювати результат 2020 року з 3,2 тис. тонн у 2008 році (див. рис. 2.1).

Рис. 2.1. Динаміка українського експорту меду та ціни на нього

Джерело: побудовано автором за даними ІТС [131].

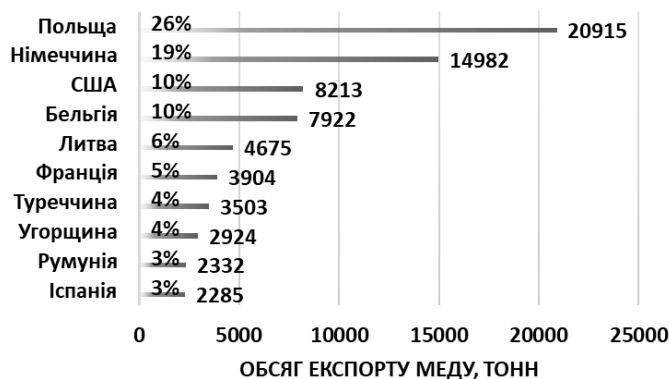
У 2019-2020 рр. на фоні глобальної пандемії коронавірусу загальний кількісний обсяг експорту відновився після падіння до 49,3 тис. тонн у 2018 році

(логічно припустити, що у 2020 році було також експортовано притримані виробниками в попередніх роках запаси). Відтак можемо бачити, що максимальний обсяг експорту меду та відповідно валютного виторгу припав саме на 2020 рік, що виявився найбільш вдалим для української медової індустрії. Було експортовано рекордні 80,8 тис. тонн меду, що у вартісному вираженні склало 138,8 млн дол. США. Так, Україна стала другою у світі країною-експортером меду у 2020 році [131]. Ймовірно, така динаміка експорту може бути пов'язана зі значним зростанням попиту на мед у зв'язку зі стрімким поширенням коронавірусної інфекції. Адже мед популярний серед споживачів, зокрема завдяки своїм лікувальним властивостям. Водночас зазначається про погіршення експортної динаміки у 2021 році, за попередніми підрахунками обсяги експорту знову скоротилися до приблизно 50 тис. тонн, адже вітчизняні виробники орієнтувалися більшою мірою на внутрішній ринок у 2021 році [100].

Також доцільно звернути увагу на волатильність ціни на мед на світовому ринку. Варто зазначити, що ціна на український мед загалом належить до найнижчих у світі, що пов'язано передусім із тим, що значна частина вітчизняного продукту екпортується як сировина, а не готовий продукт з доданою вартістю. Також це пов'язують з одноманітністю сортів: орієнтовно 90% українського меду на експорт складає соняшниковий мед, оскільки саме він виробляється в значних обсягах і становить 70-80% всього виробленого меду в Україні, у той час, як липовий, гречаний та акацієвий мед виробляються в значно менших масштабах [96; 50, с. 20].

Основний акцент в експорті українського меду припадає на країни ЄС (див. рис. 2.2). Окрім територіальної близькості та, як наслідок, порівняно невисоких логістичних витрат, цей ринок є привабливим ще й через наявність безмитної квоти. Зазначимо, що у 2020 році Європейський Союз підвищив безмитну квоту на мед для України до 6 тис. тонн, і вона була використана вітчизняними експортерами ще в січні [118; 50, с. 20]. Ставка мита понад квоту складає 17,3%, однак, звісно ж, це не зупиняє українських експортерів, що прагнуть реалізувати

значно більші обсяги продукту. Зазначимо також, що угодою про асоціацію з ЄС була передбачена можливість перегляду її окремих положень через 5 років від початку дії угоди, які минули у 2021 році. Відповідний діалог уже було розпочато, зокрема, українською стороною було подано пропозиції щодо розширення розміру тарифних квот, урядовці очікують на інтенсифікацію перемовин з цього приводу [117].

Рис. 2.2. Обсяги експорту українського меду до основних торгових партнерів у 2020 році

Джерело: побудовано автором за даними ІТС [131].

Можемо бачити, що окрім США, з-поміж країн не членів ЄС до переліку основних імпортерів українського меду увійшла також Туреччина. На вищезазначений перелік країн, що на рис. 2.2, припадає 89% українського експорту цього продукту. У середньому щорічно ЄС імпортує 40-45 тис. тонн українського меду, а США орієнтовно 5-10 тис. тонн.

Для аналізу конкурентоспроможності галузі бджільництва України скористаємося детермінантами конкурентного ромба М. Портера, що являють собою властивості національної конкурентоспроможності в певній сфері. Наразі проаналізуємо факторні умови в цій галузі. Реально оцінити кількість виробників меду в Україні доволі складно, оскільки більша частина меду в Україні продукується індивідуальними господарствами й дуже мала частка припадає на сільськогосподарські підприємства. Отже, характерним явищем для цієї галузі є розпорошеність виробників та їхні низькі виробничі потужності. Так, експерти зазначають, що приблизно 60% меду виробляється на любительських пасіках із

кількістю бджолосімей менше 50. Професійними виробниками, які мають понад 200 бджолосімей виробляється лише орієнтовно 5% продукту, решта – 35% забезпечується середніми пасічниками [109]. Також на думку виробників та експертів ринку, ще близько 20-30% пасік є офіційно не зареєстрованими. За висновками експертів, чисельність бджолярів сягає 400 тисяч. При цьому загальний виробничий фонд оцінюють в 3,7 млн бджолосімей (в офіційній статистиці фігурує значення 2,6 млн). Таким чином, реальний обсяг виробництва оцінюється в межах 100-110 тисяч тонн меду на рік [93].

Згідно з даними бази компаній експортерів та імпортерів, перелік українських експортерів меду натурального на сьогодні включає всього 61 компанію [112]. Поміж цих великих компаній не лише самостійні виробники, але й суто переробники та фасувальники, до того ж будь-яка компанія, що веде експортну діяльність, лівову частку продукту закупає в населення та після лабораторної перевірки якості формує великі партії для експорту. За повідомленням Ради з питань експорту продовольства (UFEB) до рейтингу найбільших експортерів українського меду в 2018 році входили такі компанії: ТОВ «Діоніс Мед» із часткою 3,3%, ТОВ СУНП «Безпека меду» (3,4%), ТОВ «Біхайв» (3,8%), ТОВ «Медовий край» (3,9%), ТОВ «Агро Іст Трейд» (4,2%), ТОВ «Український мед» (4,2%), ТОВ «ГК "Співдружність"» (4,9%), ТОВ «Джеса» (5,2%), ТзОВ «Бартнік» (5,3%), ТОВ «Лумелі» (6,6%), ТОВ «Юкрейніан Бі» (10,7%), а лідером виступало ТОВ «Асканія-Пак» із часткою 15,2% [103].

Директор із розвитку компанії-експортера меду «Асканія-Пак», базуючись на розмірі середньої закупівельної партії в 900 кг, називав приблизну оцінку кількості пасічників в Україні, яка за його підрахунками становить орієнтовно 80-100 тисяч [102]. Цифри в діапазоні 200-400 тисяч пасічників, що пропонуються в різних джерелах, він назвав спекуляцією. Однак на нашу думку, такі цифри також можуть бути реальними, якщо враховувати менші за масштабами пасіки, а саме – одноосібних дрібних виробників, які утримують невелику пасіку, як хобі, та суто для власного споживання, або ж реалізують

продукт самотужки. Ця гіпотеза підтверджується під час аналізу іншої детермінанти конкурентоспроможності галузі за М. Портером, а саме умов попиту. За оцінками на внутрішньому ринку загалом споживається приблизно 20 тис. тонн меду. Та основний його обсяг, а саме 90-95% реалізується в тіньовому секторі, приватними бджолярами через особисті контакти зі споживачем (також за порадами знайомих) або ж на ринках (відповідно такий мед не проходить жодних перевірок на якість), і лише до 5% продається через організований роздріб [109].

Тут ми повертаємося до вже згадуваної проблеми «безликості» українського меду, адже в Україні цей продукт реалізується частіше без етикеток а наявна кількість сертифікованих брендів, здебільшого досі не відомі широкому загалу споживачів. Тому й на міжнародних ринках український мед превалує здебільшого в якості сировини, що продається за дуже низькою ціною – майже 2 дол./кг. Часто німецькі компанії (нагадаємо, що ця країна є найбільшим імпортером українського меду, а також входить до переліку найбільших експортерів цього продукту у світі) фасують український мед під власною торговою маркою, як виготовлений у ФРН, та реалізують такий продукт уже з вищою доданою вартістю. З табл. 2.1 можемо бачити, що середня експортна ціна на мед у Німеччині майже втричі перевищувала відповідну ціну, що склалася в Україні станом на 2020 рік.

Таблиця 2.1

Рейтинг країн за середньою експортною ціною на мед (дол./кг) у 2020 році

№	Країна	Середня експортна ціна, дол./кг	№	Країна	Середня експортна ціна, дол./кг	№	Країна	Середня експортна ціна, дол./кг
1.	Нова Зеландія	22,9	6.	Іспанія	3,98	11.	Польща	2,5
2.	Австралія	10,10	7.	Мексика	3,97	12.	Аргентина	2,38
3.	В'єтнам	5,26	8.	Румунія	3,58	13.	Бразилія	2,16
4.	Німеччина	5,04	9.	Бельгія	3,34	14.	Китай	1,92
5.	Угорщина	4,16	10.	Болгарія	3,1	15.	Україна	1,71

Джерело: складено автором за даними ІТС [131].

Найвища експортна ціна на новозеландський мед на рівні 23 дол./кг пояснюється унікальними конкурентними перевагами, які має ця країна на світовому ринку, оскільки рослина манука має дуже обмежений ареал вирощування, а тому мед із мануки є рідкісним та неповторним продуктом, який до того ж має особливі лікувальні властивості [104]. Аналогічною перевагою користується австралійський мед, тож середня ціна на нього також є досить високою. З табл. 2.1 можемо бачити, що ціни на експортний мед у європейських країнах у середньому зазвичай коливаються в межах 3-5 дол./кг, а хоч і дешевші продукти Аргентини та Мексики на світових ринках також реалізуються дорожче від українського. Середня експортна ціна на високоякісний український мед у 2020 році склала 1,71 дол./кг і є навіть нижчою за ціну менш якісного китайського меду. Звісно, що це є несприятливим фактором для вітчизняних виробників та експортерів цього продукту та свідчить про низьку міжнародну конкурентоспроможність продукту, причини якої вже були згадані нами.

Така ситуація насамперед пов'язана з тим, що пропозиція фасованого українського меду під етикеткою конкретного бренду на міжнародних ринках все ще доволі обмежена, хоча саме такий продукт можна реалізувати значно дорожче. Також це призводить до поганої ознайомленості кінцевого споживача з продуктом українського походження. Тому надзвичайно важливим є формування єдиного бренду українського меду, аби підвищити довіру споживачів до походження і якості продукту [38, с.260]. Зазначимо, що для вирішення цієї проблеми ще у вересні 2019 року на 46-тому Міжнародному конгресі з бджільництва APIMONDIA-2019 у Канаді українськими виробниками за сприяння міжнародних організацій (FAO та ЄБРР) було вперше представлено єдиний національний стенд українського меду та бренд «Ukrainian honey. Keep true» Тож національний каталог «Ukrainian honey» тепер має переважна більшість світових імпортерів українського меду [99].

Черговою детермінантою конкурентного ромба М. Портера є стратегія фірм, структура і внутрішньогалузева конкуренція. За останні кілька років в

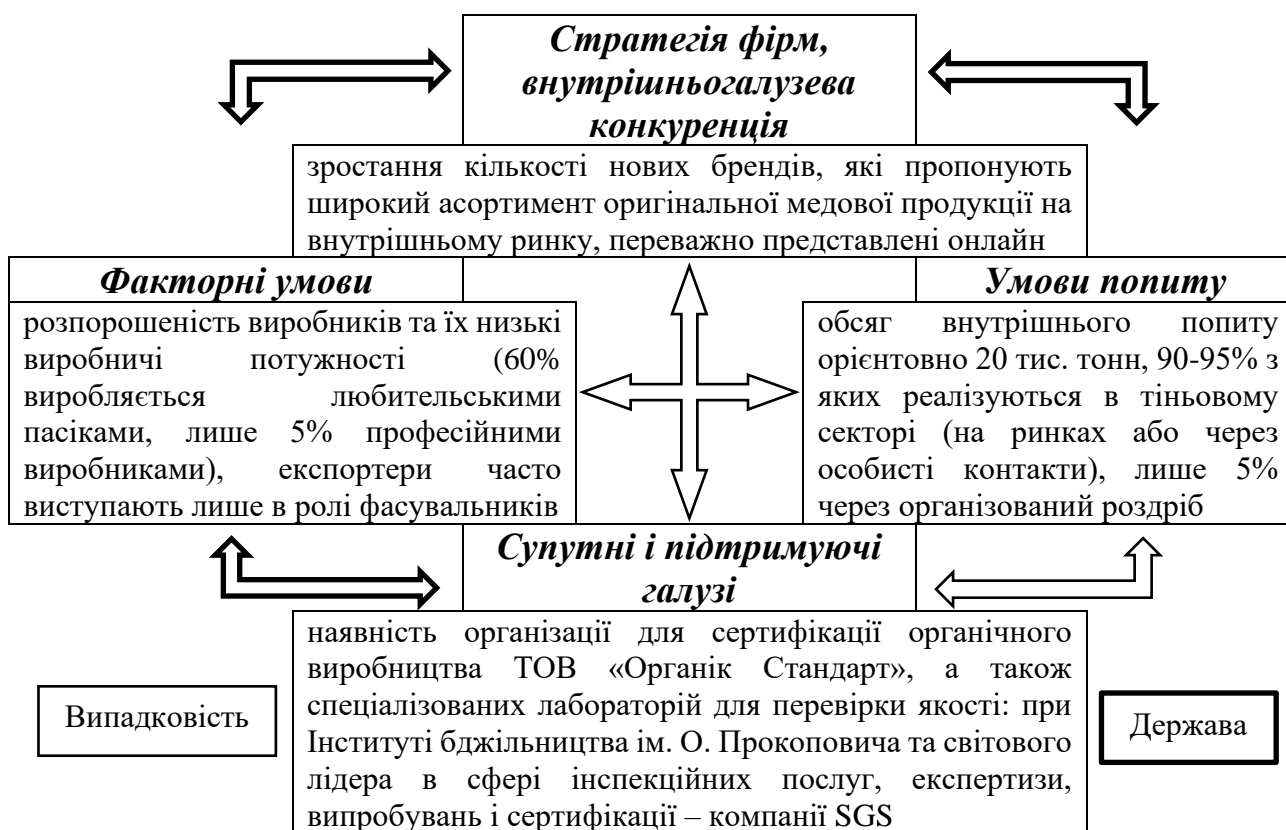
Україні було зареєстровано багато нових брендів, зокрема, «Медові брати», ТМ «Меди Межиріччя», «BeHoney», «MEDUSHA», «BEEHIVE standard», які пропонують широкий асортимент медової продукції, оригінальні смакові рішення, подарункові варіанти, представляють свої креативні продукти на виставках і ярмарках та конкурують за вітчизняного споживача, намагаючись завоювати свою частку ринку. Зазначимо, що більшою мірою ця боротьба за споживача протікає в онлайні, за допомогою соцмереж та власного онлайн-магазину.

На нашу думку, українським експортерам також доцільно нарощувати роздрібні продажі продукту, а для цього поглиблювати співпрацю з торговими мережами та ритейлами. Адже продажі готового продукту дають змогу отримати значно більшу маржу. Важливу роль при цьому відіграє маркетингова складова бізнесу, а також забезпечення міжнародної конкурентоспроможності продукції. Можна робити акцент на органічній продукції, яка сьогодні в тренді, а також важливо урізноманітнювати смаки, створюючи нові цікаві комбінації меду з горіхами, фруктами та ягодами, травами, прянощами тощо, користується попитом також крем-мед із різними добавками [50, с. 24]. До того ж у всьому світі наразі спостерігається тренд на споживання крафтової, регіональної, локальної продукції. Власне, саме до таких кроків переважно вдаються вітчизняні компанії цієї галузі у намаганні підвищити власну конкурентоспроможність насамперед на внутрішньому, а в перспективі й на зовнішніх ринках.

До споріднених та підтримуючих галузей, конкурентоспроможних на міжнародному ринку, ще однієї детермінанти національного ромба, можна віднести лабораторії, що здійснюють сертифікацію продукції, перевіряють зразки на відповідність європейським та міжнародним стандартам якості. Так, в Україні успішно функціонує сертифікаційний орган, створений у 2007 році в рамках українсько-швейцарського проекту «Органічна сертифікація та розвиток органічного ринку в Україні». ТОВ «Органік стандарт» здійснює інспекцію та

сертифікацію органічного виробництва в Україні [108]. За даними «Органік Стандарт», сертифікати органічного виробництва вже отримали 40 українських пасік. У 2019 р. сертифікацію в «Органік Стандарт» проходило орієнтовно 70 пасік (це досить великі господарства, які тримають від 100 до 1000 вуликів) [108]. Ще одним органом, що здійснює перевірку якості продукту є вітчизняний Інститут Бджільництва ім. Прокоповича. Також в Україні функціонує компанія SGS – світовий лідер у сфері інспекційних послуг, експертизи, випробувань і сертифікації.

Узагальнимо результати аналізу основних детермінант конкурентоспроможності галузі за М. Портером на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Ромб конкурентоспроможності галузі бджільництва України

Джерело: побудовано автором.

Окрім вже розглянутих нами чотирьох детермінант конкурентного ромба, М. Портер виділяє також два додаткових фактори, які відіграють не менш важливу роль та мають суттєвий вплив на конкурентоспроможність галузі, – це

випадковість (яку неможливо передбачити) та державна політика (буде розглянута нами далі) [47, с.68].

Отже, для успішної конкуренції на міжнародному ринку потрібна не сировина, а брендowana продукція. Ціна на український мед є дуже низькою в порівнянні з цінами інших виробників світу, та навіть меншою за ціну китайського меду сумнівної якості. Експорт оригінальної фасованої продукції з доданою вартістю дає змогу отримати більшу маржу. Поки що ж у структурі експорту превалює бочковий соняшниковий мед, що в подальшому фасується імпортерами або ж використовується в подальшому виробництві.

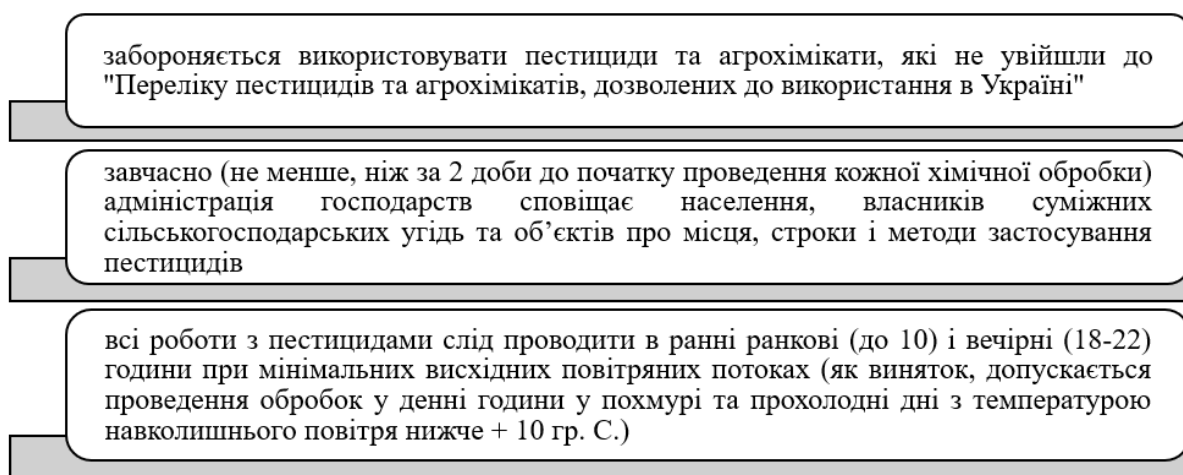
2.2. Вплив держави на підвищення конкурентоспроможності українських виробників меду на міжнародних ринках

Основна роль держави, як додаткової детермінанти конкурентного ромба М. Портера, визначається її впливом (в межах можливостей уряду) на вже згадані основні детермінанти конкурентоспроможності. Відтак розглянемо роль держави в регулюванні досліджуваної галузі та її вплив на підвищення конкурентоспроможності українських виробників меду на міжнародних ринках. Основним профільним актом, що «регулює відносини щодо розведення, використання та охорони бджіл, виробництва, заготівлі та переробки продуктів бджільництва, ефективного використання бджіл для запилення ентомофільних рослин сільськогосподарського призначення, інших видів запилювальної флори, створення умов для підвищення продуктивності бджіл і сільськогосподарських культур, забезпечення гарантій дотримання прав та захисту інтересів фізичних і юридичних осіб, які займаються бджільництвом» у нашій державі є Закон України «Про бджільництво» [1].

Однак, на нашу думку, (це також засвідчують представники цієї галузі в Україні) цей закон не позбавлений недоліків та не охоплює всіх деталей регулювання, необхідних для повноцінного функціонування ринку. Особливої уваги заслуговує питання правил обробітку сільськогосподарських культур хімічними речовинами, яке формально є врегульованим. Так, державними

санітарними правилами «Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві» встановлені вимоги, яких необхідно дотримуватися для безпечного використання пестицидів та отрутохімікатів для людей та довкілля, основні з яких для галузі бджільництва подано на рис. 2.4.

Також під час застосування засобів захисту рослин на медоносах, згідно зі статтею 37 Закону України «Про бджільництво», фермери зобов'язані сповіщати пасічників не менш, ніж за три дні [1]. Однак на практиці часто українські аграрії нехтують зазначеними вимогами. Доволі типовою є ситуація, коли під час вибору хімічних речовин аграрії орієнтуються насамперед на ціну, аби зменшити власні витрати виробництва, не думаючи про ймовірні наслідки для екосистеми.

Рис. 2.4. Основні вимоги для захисту галузі від шкідливого хімічного впливу

Джерело: складено автором за даними [27].

Водночас науковці та практики сходяться в думці, що «синдром руйнування бджолиних колоній (сімей)», який впродовж останнього десятиліття активно прогресує в усьому світі та, зокрема, в Україні, може бути пов'язаний саме з використанням високотоксичних пестицидів. Цей синдром проявляється в тому, що родина медоносних бджіл безповоротно раз і назавжди покидає свій вулик, що несе значні втрати для пасічників [118]. Також щороку виявляються недобросовісні суб'єкти, які без жодних попереджень обробляють поля в денний час інсектицидами з періодом розпаду 3-4 години, що призводить до масової загибелі бджіл. Навіть у разі ймовірного виживання бджіл, вони втрачають свою

працездатність, тож чекати на високі збори меду в такому разі пасічників не доводиться [95].

За словами експертів для уникнення масового зникнення бджіл критично необхідним є налагодження комунікації між аграріями та пасічниками. Сьогодні найбільш ефективно в цій сфері функціонує некомерційна громадська система «Гранд Експерт», яка допомагає своєчасно діставати інформацію про місце та строк проведення планових хімічних обробок рослин, завдяки чому пасічники можуть вчасно вжити захисних заходів і мінімізувати збитки [97]. Альтернативи цій системі, зокрема, з боку держави, поки що немає. На нашу думку, ситуація з бездіяльністю держави у сфері контролю за використанням отрутохімікатів має бути врегульована, оскільки це надзвичайно важливо для захисту інтересів пасічників та забезпечення безпеки в галузі бджільництва, що матиме безпосередній вплив на підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

Також мають бути вжиті кроки для підвищення учасниками ринку усвідомлення того факту, що співпраця пасічників та фермерів базується на засадах win-win, адже має позитивний вплив, як на продуктивність рослин, так і на продуктивність пасік (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Середній рівень підвищення врожайності сільськогосподарських культур завдяки запиленню квіток бджолами

Рослина	Підвищення врожайності	Рослина	Підвищення врожайності
Ріпак	25-30%	Гірчиця	35-61%
Соняшник	60%	Баштанні культури	60%
Гречка	41%	Плодові культури	65%
Люцерна	50%	Червона конюшина	75%

Джерело: складено автором за даними [109].

Унаслідок розуміння цінності запилення для продуктивності (отримання високих врожаїв) у сфері органічного виробництва, у розвинутих країнах звичним явищем є плата фермерів за запилення, яка складає суттєву частину прибутку пасічника. Тим часом, в Україні типовою є ситуація, коли аграрії

вимагають від бджоляра, який розміщує пасіку неподалік їхнього поля, дати меду натомість або ж підписати документ, що знімає відповідальність з фермера за ймовірну загибель бджіл [95]. Контролююча роль держави в цих процесах також не виконується. Також розглянемо питання державної підтримки досліджуваної галузі (див. табл. 2.3). Основний інтерес становить для нас програма підтримки тваринництва, адже за КВЕД-2010 бджільництво належить до класу 1.49 Розведення інших тварин. Водночас прямо чи опосередковано й інші програми стосуються зокрема галузі бджільництва, тож охарактеризуємо їх.

Таблиця 2.3

Характеристика напрямів державної підтримки АПК

Загальна характеристика	Для галузі бджільництва
<i>Здешевлення кредитів</i>	
Включає кредити на поточні та капітальні інвестиції (обмеження на 1 одного суб'єкта – 5 млн грн), кредити на цілі тваринництва (обмеження на 1 одного суб'єкта - 15 млн грн) і передбачає здешевлення вартості кредиту до 5%, оскільки саме здешевлення вартості кредитів було визнано учасниками ринку одним із найбільш затребуваних напрямів підтримки (учасникам іншої програми «Доступні кредити 5,7,9%» компенсація не надається)	Потенційно може надати змогу пасічникам та компаніям, що займаються обробкою меду, його підготовкою до продажу, розширити свої виробничі потужності.
<i>Підтримка галузі тваринництва</i>	
Включає племінні ресурси, тваринницькі об'єкти та дотації за наявні бджолосім'ї (200 грн. за бджолосім'ю, якщо їхня кількість від 10 до 300 бджолосімей), а також відшкодування за закупівлю бджіл (бджолопакети – 500 грн, бджоломатки – 100 грн). Розподіл виплат відбувається на паритетних засадах 1 раз на рік.	Від фінансування цього напряму очікується ефект у вигляді забезпечення простежуваності та безпечності продукції бджільництва.
<i>Компенсація придбання техніки та обладнання</i>	
Оскільки здешевлення техніки було визнано учасниками ринку одним із найефективніших напрямів підтримки, ця модель підтримки продовжує часткову компенсацію вартості техніки та обладнання вітчизняного виробництва, передбачається також розширення переліку техніки та обладнання, яке буде відшкодовуватись.	З 2019 року представникам галузі бджільництва може бути відшкодовано 70% вартості придбаного обладнання, оскільки їх віднесено до переліку діяльності сільськогосподарських кооперативів.
<i>Розвиток фермерства</i>	
Модель підтримки розвитку фермерства та кооперативів передбачає надання дорадчих послуг, підтримку с.-г. кооперативів, об'єктів переробки, сертифікацію органічного виробництва, підтримку молодих фермерів (до 35 років включно).	Консультативні послуги для молодих пасічників, кооперативів.

Джерело: складено автором за даними [22; 23; 24; 25;26].

На фінансування АПК щорічно виділяються бюджетні кошти, проте за словами президента Спілки пасічників України саме бджільництво не дістає достатньої підтримки від держави [109]. Також для підвищення конкурентоспроможності українських аграрних виробників реалізуються спільні з іноземними та міжнародними організаціями проекти, поміж яких Проект агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Підтримка аграрного і сільського розвитку», Програма прискорення приватних інвестицій у сільське господарство за підтримки Світового банку, «Основний кредит для аграрної галузі України» від ЄІБ тощо. Варто зазначити, що розподіл державних коштів часто є громіздким, непрозорим та специфічним із погляду адміністрування, а тому залишається неефективним та нерівномірним, зокрема, через недостатність стратегічного планування та обмежену здатність для аналітичної оцінки аграрної політики в Мінагрополітики. Відтак попри існування вищезазначених програм підтримки, здебільшого пасічники не відчували допомоги держави, що пов'язано з бюрократизацією процесу та складністю отримання такої підтримки. Учасники ринку зазначали, що далі декларацій Мінагрополітики справа не йде, як наслідок, бджолярі не мають можливості інвестувати кошти в модернізацію обладнання, збільшення кількості бджолосімей та здійснення переходу до промислового виробництва [109]. У 2020 році галузь бджільництва вперше отримала суттєву підтримку у вигляді дотацій на бджолосім'ї [121].

На нашу думку, для зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних виробників меду на зовнішніх ринках, необхідним є розробка та затвердження стратегії розвитку бджільництва, як однієї з найперспективніших галузей аграрного сектору України. Ця стратегія має включати питання ефективного захисту від пестицидів та агрохімікатів, сприяння розвитку запилення, покращення експортних позицій України, розширення ринків збуту, покращення іміджу українського меду та підвищення світової ціни на нього.

Також, варто зазначити, що велика частка наданої підтримки досягає лише найбільших виробників, у той час, коли майже половині малих та середніх

підприємств, включно з одноосібними, невідомо про існування Програми державної підтримки. Упродовж останніх років уряд здійснив низку кроків до зменшення обмежень, з якими стикаються приватні інвестори, які бажають робити інвестиції в українські підприємства, включно з галуззю сільського господарства. За сприяння ЄС, USAID та інших партнерських організацій уряд надав широку підтримку для сприяння економічному розвитку країни. USAID акцентує увагу на сільському господарстві та розвитку сіл, мікрофінансуванні та приватизації державних активів. Ключове завдання проекту – сприяти підвищенню конкурентоспроможності в аграрному секторі, шляхом надання допомоги аграрним МСП для того, щоб ними впроваджувалися міжнародні стандарти якості та безпечності продукції. Ще одне завдання передбачає підтримку розвитку сільських територій, що базується на розширенні можливостей громадян щодо працевлаштування та отримання доходів, а також на допомозі територіальним громадам у питанні розробки реальних стратегій розвитку місцевої економіки, які стимулюватимуть її зростання.

Також для усунення деяких обмежень на шляху до зростання участі представників приватного сектору, зокрема, малих та середніх підприємств, на ринках сільськогосподарських факторів виробництва та сільськогосподарських товарів України у 2017 році було розпочато реалізацію Програми прискорення приватних інвестицій у сільське господарство, що є спільним проектом для України за підтримки Світового банку. На виконання цієї Програми (відповідальним виконавцем є Міністерство аграрної політики та продовольства) передбачено витрати уряду в розмірі 414,24 млн дол. США, 200 млн дол. США з яких надається позикою Міжнародного банку реконструкції та розвитку. Ця програма відповідає загальній Концепції партнерства Світового банку з Україною та сприяє наскрізній темі покращення врядування й боротьби з корупцією.

Стратегія та План дій уряду (СПДУ) щодо прискорення приватних інвестицій у галузі сільського господарства та агробізнесу включає широкий

діапазон заходів, що мають на меті збільшення конкуренції, забезпечення національної продовольчої безпеки, збільшення доданої вартості в галузі, сприяння експорту сільськогосподарських продовольчих товарів. А також передбачають сприяння економічному зростанню шляхом покращення політики та відповідності нормативно-правових актів, прозорості й недискримінації, забезпечуючи доступ до земельних і водних ресурсів, добре функціонування ринку факторів виробництва й ринку товарів, покращуючи ефективність інфраструктури й логістики, та посилюючи потенціал державних установ відповідно до найкращих практик та європейських і міжнародних стандартів. СПДУ включає інвестиції, інструменти та заходи зі сприяння інвестиціям приватного сектору в сільське господарство та агробізнес.

Щодо безпосередніх кроків держави, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності українських виробників меду на міжнародних ринках можна також виділити нові вимоги до маркування меду, що набули чинності в лютому 2020 року. Встановлено вимоги щодо термінології, маркування та етикетування меду задля забезпечення безперешкодного функціонування ринку та запобігання підприємницькій практиці, що вводить споживача в оману. Передбачено перехідний період до 1 січня 2023 року, під час якого застосування зазначених вимог є добровільним, аби виробники змогли плавно підготуватися до нових стандартів. Відповідний наказ Мінагрополітики (ключові моменти якого подано на рис. 2.5.) було розроблено з метою більшої інформованості споживача про якість та походження цієї продукції, а також гармонізації вітчизняного законодавства зі стандартами ЄС щодо вимог до меду.

Зазначимо, що саме щодо експорту до ЄС впроваджено найбільш жорсткі вимоги до продукту, які включають:

- «контроль забруднюючих речовин у харчових продуктах»;
- «контроль залишків пестицидів»;
- «контроль залишків ветеринарних препаратів»;

- «простежуваність» (передбачає «наявність вичерпної інформації щодо всього ланцюга виробництва та переміщення продукту»);
- «дотримання правил маркування харчових продуктів» [98, 38, с. 256].

Що визначає наказ?
визначено поняття: злитий мед, квітковий або нектарний мед, мед для кондитерських виробів, мед монофлорний (квітковий), мед поліфлорний квітковий, падевий, пресований, стільниковий, центрифужний (екстрагований) мед тощо
визначено характеристики та критерії складу, яким має відповідати мед
наказ визначає колір і смак меду
до меду, що маркується словом "мед" заборонено додавати ін. харчові інгредієнти та добавки (властиві меду пилкові зерна інгредієнтом не вважаються)
мед не повинен бути нагрітий таким чином, щоб його натуральні ферменти було зруйновано або дезактивовано
мед не повинен містити сторонніх присмаків або ознак бродіння
окремо визначено вимоги до меду для кондитерських виробів
маркування має містити відомості про країну походження, у якій мед вироблено

Рис. 2.5. Основні вимоги наказу Міністерства аграрної політики та продовольства від 19.06.2019 №330, що набув чинності 06.02.2020 року
Джерело: складено автором за даними [105].

Також за стандартами ЄС продукти мають:

- «походити з зареєстрованих потужностей або потужностей, на які видано експлуатаційний дозвіл у країні-експортері, яка включена до дозвільного списку країн із правом експорту відповідної продукції до ЄС»;
- «супроводжуватися сертифікатом здоров'я, виданим компетентним органом країни-експортера»;
- «пройти обов'язкову перевірку кожного вантажу із цим товаром на прикордонному пункті пропуску країни ЄС, де здійснюються ветеринарні перевірки» [98, 38, с. 257].

Крім цього, має забезпечуватися відповідна якість меду, призначеного для споживання людиною за його якісними показниками (вміст цукру, води, кислотність) [98, 38, с. 257]. Зазначимо, що часом імпортери можуть вимагати

від виробника наявності сертифікату відповідності певному міжнародному стандарту, наприклад, ISO 22000, FSSC 22000, BRC, IFS.

Узагальнимо сильні та слабкі сторони державного впливу на стан справ у галузі в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Сильні та слабкі сторони державної політики у сфері бджільництва

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - Гармонізація законодавства зі стандартами ЄС в сфері вимог до якості та простежуваності меду; - Розроблено Стратегію та План дій уряду щодо прискорення приватних інвестицій у галузі сільського господарства; - Спільні з іноземними та міжнародними організаціями проекти для підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору; - Дотації на бджіл українським пасічникам; - Можливість відшкодування до 70% вартості обладнання бджолярам. 	<ul style="list-style-type: none"> - Недостатній контроль за дотриманням вимог щодо застосування хімікатів фермерами; - Відсутність державної системи для попередження про планові обробки; - Недостатня інформаційна підтримка (не всі представники галузі знають про можливість отримання допомоги); - Відсутність адекватної культури взаємодії фермерів та бджолярів, зокрема практики плати за запилення, натомість часті випадки свавілля з боку фермерів.

Джерело: складено автором за даними [107].

Отже, ми виявили проблеми, з якими стикаються виробники на внутрішньому ринку – це брак жорсткого контролю за дотриманням вимог щодо застосування хімікатів фермерами, що призводить до втрати бджіл. Також програми державної підтримки, що стосуються галузі бджільництва, мають низьку ефективність. Позитивним фактором є гармонізація вітчизняного законодавства зі стандартами ЄС, вимоги якого щодо імпортованого меду є найбільш жорсткими у порівнянні з іншими ринками.

2.3. Інвестиційна привабливість підприємств галузі бджільництва України

При розгляді інвестиційної пропозиції іноземні інвестори звертають не лише на привабливість конкретного інвестиційного проекту, а й на супутні ризики, зокрема систематичний ризик країни-базування такого проекту. Нами було здійснено оцінку систематичного ризику України у 2020-2021 рр., базуючись на методиці ICRG (The International Country Risk Guide) [130]. Ця

методика передбачає оцінку 22 критеріїв у 3 підкатегоріях, для кожної з яких створюється окремий індекс: політичного, економічного та фінансового ризику. Оцінка політичного ризику включає 12 змінних, які оцінюють політичні та соціальні умови в країні (додаток А). Індекс політичного ризику склав 51%, що вказує на високий рівень ризику. Однак це не корелює з індексами економічного та фінансового ризику (див. табл. 2.5 та 2.6 відповідно). Розрахуємо індекс економічного ризику, послуговуючись останніми наявними статистичними даними за 2020 рік, а також порівняємо з даними за 2021 рік, де вони наявні.

Таблиця 2.5

Критерії економічного ризику

Критерій	Числова оцінка згідно методики	Коментар та коротке обґрунтування виставленої оцінки
ВВП на душу населення	1,5 ?	Для здійснення оцінки згідно з методикою необхідно розрахувати частку ВВП на душу населення в Україні (3726,927 дол. США) від середнього ВВП на душу населення всіх країн, для яких здійснюється оцінка ризику (візьмемо середній світовий ВВП на душу населення - 10 909,287 дол. США за оцінками Світового банку на 2020 рік). Частка складає 34,1%, що відповідає оцінці 1,5 бали. Оцінки Світового банку за 2021 рік поки що відсутні, однак в Україні спостерігалася позитивна динаміка ВВП на душу населення у гривнях (+31.3%)
Зростання реального ВВП	1 ?	За даними Світового банку, падіння реального ВВП України у 2020 році склало -4,02%, що за методикою відповідає оцінці в 1 бал. У 2021 році спостерігалася зростання номінального та реального ВВП.
Річний рівень інфляції	8,5 7,5	Річна інфляція у 2020 році становила 5%, що за методикою відповідає оцінці в 8,5 балів. У 2021 році спостерігалася зростання інфляції до 10% (відповідає оцінці в 7 балів).
Баланс бюджету у відсотках від ВВП	5 6	Необхідно розрахувати частку сальдо державного бюджету (-217096,1 млн грн) від ВВП України (4194102 млн грн). У 2020 році вона склала -5%, що за методикою відповідає оцінці в 5 балів. У 2021 році цей показник покращився до -3,63%, що відповідає оцінці в 6 балів.
Рахунок поточних операцій у відсотках від ВВП	12 11,5	Для здійснення оцінки згідно з методикою необхідно розрахувати частку рахунку поточних операцій (5267 млн грн) від ВВП (4194102 млн грн). У 2020 році вона склала 0,13%, що за методикою відповідає оцінці в 12 балів. У 2021 році вона склала -0,048, що відповідає оцінці в 11,5 б.
Разом	28	

Джерело: складено автором за даними [115; 116; 130; 134].

Сумарна кількість балів – 28, що становить 56% від максимально можливих 50 балів та згідно з методикою вказує на дуже низький економічний ризик для України за результатами 2020 року. У 2021 році значення окремих критеріїв погіршились, водночас спостерігалось і покращення деяких критеріїв, зокрема зростання ВВП України. Через брак даних Світового банку для 2021 року ми не в змозі чітко порахувати загальну оцінку, однак з уже наявних трьох показників очевидно, що вона була б вищою за 40%, що вказує на дуже низький рівень економічного ризику.

Розрахуємо індекс фінансового ризику для України за даними 2020 року та за уже наявними даними 2021 року. Можемо порівняти ці результати.

Таблиця 2.6

Критерії фінансового ризику

Критерій	Числова оцінка згідно методики	Коментар та коротке обґрунтування виставленої оцінки
1	2	3
Зовнішній борг у відсотках від ВВП	3,5 4,5	У 2021 р. зовнішній борг України зріс на 4 млрд дол. та склав 129,7 млрд дол. США. Водночас відносно ВВП обсяг боргу зменшився з 80,7% у 2020 р. (3,5 бали за методикою) до 64,6% у 2021 році, що відповідає оцінці в 4,5 б.
Обслуговування зовнішнього боргу як відсоток експорту товарів і послуг	9 6,5	Частка обслуговування зовнішнього боргу (181,09 млрд грн=6,65 млрд дол. США) від загального експорту товарів і послуг (59,4 млрд доларів США) у 2020 році склала 11,2%, що відповідає оцінці 9 балів. У 2021 році платежі склали 591,1 млрд грн=21,57 млрд дол. США, що становить 31,6% від суми загального експорту товарів і послуг 68,089 млрд дол та відповідає оцінці 6,5 б.
Рахунок поточних операцій у відсотках від експорту товарів і послуг	12,5 12	Для здійснення оцінки згідно з методикою необхідно розрахувати частку сальдо на поточному рахунку платіжного балансу (5,267 млрд грн=0,2 млрд дол. США) від суми загального експорту товарів і послуг (59,4 млрд дол. США). У 2020 році вона склала 0,3%, що за методикою відповідає оцінці в 12,5 балів. У 2021 році спостерігалось від'ємне сальдо -2,639 млрд грн=-0,096 млрд дол. США, що складає -0,0014% від суми загального експорту товарів і послуг 68,089 млрд дол та відповідає оцінці 12 б.

Продовження таблиці 2.6

1	2	3
Чиста міжнародна ліквідність як місяці покриття імпорту	3 3	Для розрахунку використовуємо загальні оцінені офіційні резерви на 2020 рік (29,133 млрд доларів США) та середньомісячну вартість імпорту товарів: 60 млрд дол. США/12 місяців=5000 млн дол. США. Отримуємо близько 6 (5,82 міс. покриття імпорту), що за методикою відповідає оцінці в 3 бали. У 2021 році резерви зросли до 30,94 млрд дол. США, зросла і вартість імпорту (72,8 млрд дол. США/12 місяців=6068 млн дол. США), тож маємо 5 місяців покриття імпорту, що відповідає оцінці в 3 бали.
Стабільність валютного курсу	7 10	За статистикою НБУ, за 12 місяців 2020 року гривня знецінилася на 19,3%, що за методикою відповідає оцінці в 7 балів. За 12 місяців 2021 року гривня зміцнилася на 3,65%, що відповідає оцінці в 10 балів.
Разом	35 36	

Джерело: складено автором за даними [115; 116; 130].

Сумарна кількість балів склала 35 у 2020 році та 36 у 2021 році, що становить 70% та 72% від максимально можливих 50 балів відповідно та згідно з методикою свідчить про дуже низький фінансовий ризик для України. Таким чином, можемо розрахувати загальний рівень ризику для України (Composite Political, Financial, and Economic Risk Rating – CPFER), який спостерігався у 2021 році за формулою:

$$\text{CPFER (country)}=0,5(\text{PR}+\text{FR}+\text{ER}) \quad (2.1)$$

де PR – Political Risk,

FR – Financial Risk,

ER – Economic Risk.

$$\text{CPFER (Ukraine)}=0,5(51+28+35)=57$$

Згідно з методикою ICRG така оцінка вказує на високий рівень ризику країни. Можемо бачити, що найвищим для України був рівень політичного ризику, що відлякував потенційних інвесторів від здійснення капітальних вкладень у цій країні. Це зумовлювало потребу у вищій премії за ризик для інвестування на території України. Станом на 2022 рік ми бачимо, що така оцінка була адекватною ситуації, адже загроза повномасштабної війни втілилася в

реальність. У 2023 році очікується значне падіння ВВП з огляду на значні руйнування інфраструктури та скорочення економічної активності в умовах бойових дій на території країни тощо. Однак завдяки підтримці іноземних партнерів та виваженій політиці державних інституцій, наразі українська економіка проходить через випробування війною досить гідно. Більшість експертів прогнозують Україні порівняно швидке відновлення економіки після перемоги.

Для оцінки інвестиційної привабливості підприємства необхідно проаналізувати фактори зовнішнього та внутрішнього середовища. Розпочнемо з аналізу факторів макросередовища, які є загальними для всіх підприємств галузі бджільництва України. Першою групою факторів є політико-правові (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Політико-правові фактори макросередовища

№	Фактор	Загроза/Можливість	Оцінка
1.	Угода про ПВ ЗВТ між Україною та ЄС	Можливість	7
2.	Наявність військового конфлікту на території України	Загроза	10
3.	Поширеність корупції в Україні	Загроза	6
4.	Початок дії конвенції Пан-Євро-Мед	Можливість	9
5.	Можливість відшкодування 70% вартості закупленого обладнання.	Можливість	8
6.	Недосконалість законодавства в сфері захисту бджіл від агрохімікатів	Загроза	9

Джерело: складено автором за даними [117; 120; 121; 97].

1. В рамках поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі Україні надано безмитну квоту на експорт меду до ЄС у розмірі 6 тис. тонн, з 2021 року очікується перегляд угоди та збільшення квоти [117]. В умовах воєнних дій у 2022 році для підтримки української економіки ЄС скасував мито на товари з України на один рік. Однак такий захід є тимчасовим. В українському суспільстві існують досить високі сподівання щодо вступу країни до ЄС в близькому майбутньому, однак про такі перспективи говорити поки зарано.

2. Під час аналізу факторів найбільшою загрозою була ймовірність ескалації російської військової агресії, яка зрештою втілилася в реальність, коли 24 лютого 2022 року розпочалася повномасштабна війна росії проти України, що спричинила значні руйнування в багатьох регіонах країни.
3. Поширеність корупційних практик в Україні створює загрозу для іноземних інвесторів.
4. «Конвенція Пан-Євро-Мед є інструментом, який встановлює ідентичні правила походження товарів, що застосовуються в рамках угод про вільну торгівлю між її договірними сторонами» [120]. Застосування Пан-Євро-Мед дозволить збільшити вигоди для українських експортерів, адже українські виробники зможуть закуповувати сировину в однієї зі сторін-учасниць Конвенції, а готову продукцію експортувати до іншої сторони-учасниці без сплати мита або за зниженою ставкою. Очікується, що це посприє створенню нових виробничих потужностей, залученню українських суб'єктів господарювання до регіональних та міжнародних ланцюгів доданої вартості, поглибленню використання виробничого потенціалу [120].
5. З 2019 року представникам галузі бджільництва може бути відшкодовано 70% вартості придбаного обладнання, оскільки їх віднесено до переліку діяльності сільськогосподарських кооперативів. Це сприяє розвитку малого та середнього підприємництва в країні, стимулює збільшення виробництва меду в країні, придатного для подальшої закупівлі та переробки більшими гравцями ринку [121].
6. Попри формальну врегульованість питання, діючі закони не позбавлені недоліків, а випадки загибелі бджіл через хімічну обробку полів небезпечними пестицидами та/ чи невчасне попередження бджоляра про здійснення обробки, залишаються поширеною практикою, що становить суттєву загрозу для потенційних інвесторів та погіршує інвестиційний клімат галузі. [97].

Проаналізуємо економічні фактори макросередовища в галузі (див. табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Економічні фактори макросередовища

№	Фактор	Загроза/ Можливість	Оцінка
1.	Низька ціна українського меду на закордонних ринках	Загроза	6
2.	Україна входить до 5 найбільших експортерів меду у світі	Можливість	5
3.	Нестабільність гривні	Загроза	7
4.	Значна тінізація ринку меду	Загроза	5
5.	Суверенний рейтинг України: рівень «В» понижено до «ССС»	Загроза	8
6.	Дешева робоча сила	Можливість	9
7.	Податок на прибуток підприємств – 18%	Можливість	7

Джерело: складено автором за даними [96; 131; 102; 113; 114;14; 129].

1. Ціна на український мед належить до найнижчих у світі, адже значна частина вітчизняного продукту експортується як сировина, а не готовий продукт з доданою вартістю. Також це пов'язується з одноманітністю сортів: в структурі експорту превалює соняшниковий мед [96].
2. Україна впродовж останніх 10 років утримує лідерські позиції на світовому ринку меду, належить до провідних постачальників меду до країн ЄС [131].
3. Для української валюти встановлено плаваючий режим валютного курсу. Останні роки можна було спостерігати не співпадіння закладеного в бюджеті прогнозованого курсу та фактичного. З початку 2022 року спостерігалось знецінення гривні на фоні зростання панічних настроїв у суспільстві (перш ніж розпочалася повномасштабна війна на території України і курс було зафіксовано). Непередбачені курсові коливання мають негативний вплив на діяльність експортерів.
4. Значна частина меду в країні виробляється любителями та реалізується через знайомих або на ярмарках [102].
5. Станом на лютий 2022 року агентство «Fitch» підтвердило суверенний рейтинг України на рівні «В», водночас прогноз переглянули з «Позитивного» на «Стабільний» на фоні політичної невизначеності. Після подій 24 лютого рейтинг понижено до «ССС» [124].

6. Середня заробітна плата в Україні станом на грудень 2021 року склала 17 453 грн., що наближається до 550 євро. Для порівняння в Польщі середня заробітна плата є вдвічі більшою і складає 5505 злотих (близько 1200 євро), в Іспанії близько 2000 євро, в Німеччині близько 4000 євро [113;114].
7. Ставка податку на прибуток підприємств в Україні складає 18% та є меншою у порівнянні з багатьма європейськими країнами (наприклад, у Польщі аналогічний податок становить 19%, у Іспанії – 25%, у Німеччині – 29,89%) [14; 129].

Проаналізуємо соціальні фактори макросередовища (див. табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Соціальні фактори макросередовища

№	Фактор	Загроза/Можливість	Оцінка
1.	Ємність ринку	Можливість	8
2.	Зростання попиту на продукти бджільництва (на фоні пандемії коронавірусу)	Можливість	9
3.	Тренд на здоровий спосіб життя	Можливість	9

Джерело: складено автором за даними [116; 92; 91].

1. Населення України складає близько 44 млн осіб, що створює ємний ринок для реалізації продукції всередині країни (при цьому важливо спрямовувати маркетингові зусилля на перевиховання споживачів, аби вони обирали сертифіковану продукцію, а не товар невідомого походження з рук на ринку) [116].
2. На фоні розгортання чергової хвилі пандемії спостерігається зростання попиту на продукти бджільництва (мед, перга, квіткове молочко, прополіс), оскільки українські споживачі високо цінують традиційні народні методи зміцнення імунітету [92].
3. Можна очікувати на зростання споживчого попиту на якісний мед з огляду на тренди здорового харчування, потребу наповнення раціону корисними та натуральними продуктами, скорочення споживання білого цукру та пошуку корисних альтернатив «магазинним» солодошам [91].

Проаналізуємо технологічні фактори макросередовища (див. табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Технологічні фактори макросередовища

№	Фактор	Загроза/Можливість	Оцінка
1.	Наявність висококваліфікованих кадрів	Можливість	7
2.	Наявність сучасних лабораторій для сертифікації	Можливість	6

Джерело: складено автором за даними [101; 108].

1. Галузь є традиційною для українців, багато знань та навичок успадковано бджолярами з діда-прадіда. Також наявні вищі та професійно-технічні заклади, що готують спеціалістів в сфері бджільництва; проводяться виставки, ярмарки, науково-практичні семінари, курси для підвищення кваліфікації (заклади, що реалізують зазначені програми: Інститут бджільництва ім. П.І. Прокоповича, Спілка бджолярів України, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Чернівецький національний університет, Спілка пасічників України) [101].
2. В Україні функціонує організація для сертифікації органічного виробництва ТОВ «Органік Стандарт», а також спеціалізовані лабораторії для перевірки якості: при Інституті бджільництва ім. О. Прокоповича та світовий лідер в сфері інспекційних послуг, експертизи, випробувань і сертифікації – компанія SGS [108].

Проаналізуємо природні фактори макросередовища (див. табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Природні фактори макросередовища

№	Фактор	Загроза/Можливість	Оцінка
1.	Сприятливе географічне розташування	Можливість	6
2.	Історично сприятливі кліматичні умови	Можливість	7
3.	Глобальні зміни клімату	Загроза	7

Джерело: складено автором за даними [106].

1. Україна має зручне транспортно-географічне положення, вихід до моря та близькість країн ЄС сприяють налагодженню широких торговельних зв'язків.

2. Розвитку бджільництва на території України історично сприяв клімат та природні умови, що склалися на цих землях, адже українські степи, луки та луки і навіть лісові масиви багаті медоносами.
3. Глобальні зміни клімату впродовж останніх років стали чинити відчутний вплив на галузь бджільництва у всьому світі, зокрема і в Україні: температурні гойдалки, затяжні весни, надмірно дощові періоди вкрай негативно відбиваються на медозборах [106].

Таким чином, можливості переважають над загрозами як кількісно ($13 > 8$), так і за сумарною оцінкою ($97 > 58$). Підсумкові таблиці загроз та можливостей макросередовища галузі бджільництва Україні подано в додатках Б, В. Первісно оцінка здійснювалася в довоєнних умовах. Найбільшою загрозою серед політико-правових факторів була ймовірність повномасштабного вторгнення РФ, що зрештою втілилося в реальність. Попри те, що в умовах ведення активних бойових дій на території держави про залучення іноземних інвестицій говорити не доводиться, після перемоги України та початку її відбудови досліджувана галузь збереже свою інвестиційну привабливість. Безумовно, в результаті військової агресії Росії проти України високою є загроза руйнувань приватних пасік в зонах ведення бойових дій, високою є ймовірність падіння медозборів на тимчасово окупованій Херсонщині та інших постраждалих територіях, де діяльність фермерів, працівників сільського господарства та безпосередньо пасічників зазнала суттєвих викликів. Провідними виробниками меду в Україні є Миколаївська, Дніпропетровська та Житомирська області, які частково також відчували на собі вплив російської агресії. Однак наразі суб'єкти господарювання на вільних територіях намагаються продовжувати ефективну економічну діяльність попри наявність повітряних загроз та таких викликів воєнного часу, як комендантська година, дефіцит палива тощо. Досліджувана галузь є однією з найбільших перспективних та має високий експортний потенціал, тому становить стратегічний інтерес для держави та буде привабливою для іноземних інвесторів після перемоги та початку відбудови України.

Отже, систематичний ризик України за методикою ICRG у 2021 році оцінювався як високий, зокрема через високий рівень політичного ризику, тож для стимулювання іноземних інвестицій необхідна була вища премія за ризик. Оцінка факторів макросередовища галузі бджільництва України продемонструвала, що можливості переважають над загрозами, відтак галузь можна вважати привабливою для залучення іноземних інвестицій в мирний час.

Висновки до розділу 2

Отже, для успішної конкуренції українського меду на міжнародних ринках потрібна не сировина, а брендowana продукція. Ціна на український мед є дуже низькою в порівнянні з цінами інших виробників світу, та навіть меншою за ціну китайського меду сумнівної якості. Експорт оригінальної фасованої продукції з доданою вартістю дає змогу отримати більшу маржу. Поки що ж у структурі експорту превалює бочковий соняшниковий мед, що в подальшому фасується імпортерами або ж використовується в подальшому виробництві.

Ми виявили проблеми, з якими стикаються виробники на внутрішньому ринку – це брак жорсткого контролю за дотриманням вимог щодо застосування хімікатів фермерами, що призводить до втрати бджіл. Також програми державної підтримки, що стосуються галузі бджільництва, мають низьку ефективність. Позитивним фактором є гармонізація вітчизняного законодавства зі стандартами ЄС, вимоги якого щодо імпортованого меду є найбільш жорсткими у порівнянні з іншими ринками.

Найбільш проблемною складовою при оцінці систематичного ризику України за методикою ICRG став політичний ризик країни, тож для стимулювання іноземних інвестицій необхідна була вища премія за ризик. Оцінка факторів макросередовища галузі бджільництва України продемонструвала, що можливості переважають над загрозами, відтак галузь можна вважати привабливою для залучення іноземних інвестицій у мирний час.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ З МЕТОЮ РОЗШИРЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ БДЖІЛЬНИЦТВА УКРАЇНИ

3.1 Розробка стратегії залучення інвестицій ТОВ «Ренома» та оцінка її ефективності

ТОВ «Ренома» - це порівняно молоде підприємство, створене з метою експорту українського меду. У 2017 році Державною службою України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів було надано ТОВ «Ренома» експлуатаційний дозвіл для переробки та реалізації меду бджолиного та продуктів бджільництва до країн ЄС, США, Канади, ОАЕ та інших країн. Підприємство здійснює закупівлі меду на території України та після переробки й гомогенізації продукції здійснює її оптовий експорт великими партіями в Польщу, Австрію, Італію та інші країни [107]. Фактично ТОВ «Ренома» виступає постачальником мінімально обробленої сировини на європейський ринок, замість того, щоб самотужки створювати готовий продукт з більшою доданою вартістю.

Тож стратегічною метою для ТОВ «Ренома» наразі є диверсифікація діяльності, пріоритетними напрямками при цьому є створення органічної пасіки, розширення виробничих потужностей, започаткування виробництва фасованого меду для споживчого ринку та пошук нових партнерів для реалізації продукції. Ключовим завданням при цьому є пошук необхідного фінансування. З огляду на теперішній фінансовий стан підприємства, для реалізації амбітних проектів з розширення та диверсифікації діяльності ТОВ «Ренома» потребує залучення зовнішнього фінансування. Відтак актуалізується потреба розробки стратегії залучення іноземних інвестицій.

Під час розробки стратегії залучення іноземних інвестицій основним завданням є розробка стратегічного плану залучення на основі чіткого набору цілей, які можна досягти шляхом реалізації ретельно продуманої тактики. Отож

метою стратегії залучення іноземних інвестицій є збільшення прибутковості компанії та підвищення її конкурентоспроможності.

Ключовими стратегічними напрямками є:

- Збільшення річних прибутків від операційної діяльності;
- Диверсифікація виробництва, виготовлення порційної продукції, розширення асортименту лінійками крем-меду та лікувальних сумішей меду з пергою, пилком, матковим молочком тощо;
- Вихід на споживчий ринок меду та медової продукції, налагодження ефективної стратегії збуту продукції підприємства на ринку України та міжнародних ринках, зокрема ЄС;
- Збільшення ринкової частки підприємства серед українських експортерів.

Основні стратегічні завдання:

- розробка інвестиційного проекту;
- підготовка підприємства до презентації іноземним інвесторам;
- оформлення інвестиційної пропозиції;
- пошук потенційних інвесторів.

Стратегічні завдання передбачають послідовне проходження етапів розробки стратегії, а стратегічним пріоритетом виступає безпосередня розробка інвестиційного проекту. Першим етапом у формуванні стратегії залучення іноземних інвестицій на підприємство є аналіз факторів його внутрішнього та зовнішнього середовища. Останнє нами було реалізовано в попередньому розділі (підсумкові таблиці можливостей та загроз наведені в додатках Б, В), тож наразі проаналізуємо фактори внутрішнього середовища ТОВ «Ренома» (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Сильні та слабкі сторони ТОВ «Ренома»

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
1. Офіційний експортер якісного українського меду загальним обсягом 500-1000 тонн в рік.	1. Не представлена на споживчому ринку. 2. Відсутність власної пасіки. 3. Відсутність збутової мережі для реалізації фасованої продукції.

Продовження таблиці 3.1

1	2
2. В асортименті сортовий мед (акацієвий, липовий, гречаний, соняшниковий, різнотрав'я). 3. Власний завод для переробки меду та продуктів бджільництва. 4. Суворі технологічна експертиза. 5. Вигідне розташування (30 км від європейського кордону).	4. Відсутність відповідно кваліфікованого персоналу для розвитку цього напрямку. 5. Недостатня прозорість розкриття інформації у офіційній звітності.

Джерело: складено автором за даними [107].

Таким чином, ключовою перепоною для залучення інвестицій може бути недостатня прозорість у фінансовій звітності підприємства, що подається державним органам. Адже аналіз фінансових показників підприємства відіграє вирішальну роль при аналізі інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання. Для підвищення інвестиційної привабливості ТОВ «Ренома» доцільно здійснити комплексну підготовку до проходження процедури due diligence.

Наступним етапом в розробці стратегії має бути формування концепції інвестиційного проекту. Насамперед необхідно визначити планові інвестиційні витрати (див. табл. 3.2). Проект передбачає розширення території заводу, збільшення виробничих потужностей для обробки та гомогенізації меду та встановлення обладнання для фасування порційної продукції.

Таблиця 3.2

Планові інвестиційні витрати проекту, млн грн.

№	Показник	Значення
1.	Витрати на будівництво виробничих приміщень	60
2.	Витрати на придбання обладнання	40
3.	Встановлення обладнання, в т.ч.	5
3.1	<i>Монтаж обладнання</i>	3
2.2	<i>Навчання персоналу</i>	0,5
2.3	<i>Пуско-налагоджувальні роботи</i>	1,5
	Разом	105

Джерело: складено автором.

Доцільним також є встановлення потужностей для виготовлення популярного на ринку крем-меду з різними смаками, а також корисних сумішей

меду з апіпродуктами (маточним молочком, пергою, пилком тощо), що потребує додаткових вкладень. В табл. 3.2 розраховано планові інвестиційні витрати проекту, що складають 105 млн грн. Передбачається будівництво потужностей, завдяки яким обсяги виробництва фасованого меду та медових продуктів під власним брендом компанії зможуть досягати 5 тис. тонн на рік. Очікується, що будівництво та введення всіх потужностей здійсниться в перші три роки реалізації проекту, що дозволить підприємству поступово нарощувати обсяги виробництва продукції. Очікувані фінансові параметри проекту наводяться в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Очікувані фінансові параметри проекту, млн грн.

Показник	Рік									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Чистий дохід від реалізації продукції	150	200	250	300	366	447	545	665	811	989
Собівартість реалізованої продукції	(88)	(117)	(146)	(175)	(214)	(260)	(318)	(388)	(473)	(577)
Адміністративні Витрати	(10)	(11)	(12)	(14)	(15)	(17)	(18)	(20)	(22)	(24)
Витрати на збут	(30)	(40)	(50)	(60)	(74)	(90)	(110)	(134)	(163)	(199)
Фінансовий результат до оподаткування	22	32	41	51	64	80	99	123	153	189
Податок на Прибуток	(4)	(6)	(7)	(9)	(11)	(14)	(18)	(22)	(27)	(34)
Чистий фінансовий результат (прибуток)	18	26	34	42	52	65	81	101	125	155

Джерело: розраховано автором.

Передбачається, що в перший рік підприємство зможе реалізувати 600 тонн фасованої продукції за середньою ціною 250 грн/кг, поступово розвиваючи власну мережу постачальників сировини та ритейлерів для реалізації продукції, збільшуючи обсяг виробництва та розширюючи асортимент і присутність на міжнародних ринках. Розрахунки здійснювалися на підставі стриманих

прогнозів, за якими на 10 рік від початку реалізації проекту завод використовуватиме близько 80% своїх потужностей. Передбачено створення 50 робочих місць нижчої ланки та 10 робочих місць середньої та вищої ланки. Врахована сплата податку на прибуток за базовою ставкою 18%.

Для поетапного розрахунку NPV проекту (див. табл. 3.4) необхідно визначити ставку дисконтування. Часто при визначенні ставки дисконтування пропонують орієнтуватися на середньорічну облікову ставку НБУ, що наразі складає 10%. Однак оскільки в сучасних умовах необхідно враховувати різноманітні бізнес-ризиків, більш доцільно орієнтуватися на ринкову ставку відсотка на аналогічний інструмент фінансування. Тому оптимальним рішенням є використання у якості ставки дисконтування досліджуваного проекту середньої ринкової вартості кредитного довгострокового фінансування для юридичних осіб. За даними статистичної звітності банків, опублікованими НБУ, середній розмір відсоткової ставки за кредитами суб'єктів господарювання у національній валюті у 2021-2022 рр. склав 13,5% [115].

Таблиця 3.4

Поетапний розрахунок NPV, млн грн.

Показник	Рік									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Грошовий потік	18	26	34	42	52	65	81	101	125	155
Потік інвестицій	(30)	(30)	(30)	(15)						
Чистий грошовий Потік	(12)	(4)	4	27	52	65	81	101	125	155
Чистий грошовий потік наростаючим підсумком	(12)	(16)	(12)	15	67	133	214	315	440	595
Коефіцієнт приведення за норми дисконту 13,5%	1	1,29	1,46	1,66	1,88	2,14	2,43	2,75	3,13	3,55

Продовження таблиці 3.4

Показник	Рік									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Дисконтований чистий грошовий потік за норми дисконту 13,5%	(12)	(3)	2,7	16,1	27,8	30,5	33,5	36,7	40	43,6
NPV наростаючим підсумком	(12)	(15)	(12)	3,9	31,7	62,2	95,7	132,4	172,4	216,1

Джерело: розраховано автором.

Таким чином, чиста приведена вартість проекту в 10-річній перспективі складе 216,1 млн грн. при розмірі початкових інвестицій – 105 млн грн. Розрахуємо також інші показники економічної ефективності проекту, а саме внутрішню норму дохідності, індекс прибутковості, період окупності, дисконтований період окупності та норму обліку доходності інвестицій (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Показники економічної ефективності проекту

№	Показник	Розраховане значення
1.	Чистий дисконтований дохід (NPV), млн грн.	216,1
2.	Внутрішня норма дохідності (IRR), %	95,19
3.	Індекс прибутковості (PI)	2,057
4.	Період окупності (PP), роки	3,5
5.	Дисконтований період окупності (DPP), роки	3,9
6.	Норма обліку доходності інвестицій (ARR)	2,26

Джерело: розраховано автором.

Таким чином, розроблений інвестиційний проект демонструє високу економічну ефективність за всіма критеріями:

- чиста приведена вартість проекту є більшою за 0;
- внутрішня ставка дохідності суттєво перевищує вартість капіталу;
- індекс прибутковості є більшим 1;
- період окупності та дисконтований період окупності є досить низькими (менше 4 років);

- норму обліку доходності доцільно розглядати при порівнянні з конкуруючими проектами.

Наступним етапом є визначення доцільності залучення іноземних інвестицій. Якщо брати до уваги перепони у вигляді високого рівня конкуренції на міжнародних ринках та високих бар'єрів входу на деякі з них (якщо мова йде саме про споживчий ринок меду), власникам ТОВ «Ренома» доцільно залучати перспективні іноземні інвестиції, які б супроводжувалися інформаційною підтримкою, досвідом, налагодженими контактами на пріоритетних для підприємства ринках тощо.

Наступним етапом є вибір форм, видів та способів залучення іноземних інвестицій. На нашу думку, оптимальною формою прямих іноземних інвестицій у даному випадку є створення спільного підприємства на території України за участі іноземних інвесторів (або придбання частки діючого підприємства). Цей варіант є менш ризиковим для інвестора, ніж придбання чи створення дочірнього підприємства. Водночас він є привабливим і для українських власників, які зможуть і надалі приймати управлінські рішення та розвивати бізнес спільно з іноземним партнером.

Прийнятними видами іноземних інвестицій можуть бути:

- іноземна валюта;
- валюта України;
- рухоме і нерухоме майно (транспорт, виробниче обладнання);
- права інтелектуальної власності (унікальна рецептура, право використання популярної на іноземному ринку торгової марки тощо).

Наступним етапом у стратегії залучення іноземних інвестицій є оформлення інвестиційної пропозиції підприємства. Вона має бути лаконічною та презентабельною та містити всю ключову інформацію, зібрану на попередніх етапах розробки стратегії. Адже завданням інвестиційної пропозиції є максимально ефективно представлення бізнес-ідеї інвесторам з метою залучення капіталу. Інвестиційна пропозиція має бути оформлена за таким планом:

1. Суть пропозиції (створення СП та будівництво сучасного заводу для переробки та фасування меду потужністю до 5000 тонн на рік).
2. Резюме проекту (потенційна ефективність, хто буде реалізовувати проект, зони відповідальності, необхідне фінансування, часовий горизонт повернення інвестицій, забезпечення фінансування).
3. Відомості про ТОВ «Ренома» (наявні потужності, фінансовий стан).
4. Концепція проекту.
5. Організаційно-виробничий процес.
6. Характеристика ринкового середовища.
7. Економічне обґрунтування прибутковості та рентабельності проекту.

Наступним етапом є безпосередній пошук та вибір відповідного інвестора, що передбачає знайомство, подання інвестиційної пропозиції, проведення переговорів з зацікавленими особами (потенційними інвесторами), зрештою укладення інвестиційної угоди.

Завершальні етапи передбачають:

- моніторинг реалізації стратегії (необхідно здійснювати контроль за термінами та якістю виконання попередніх етапів);
- оцінка успішності стратегії (чи вдалося знайти інвестора та залучити бажане фінансування).

Таким чином, нами було розроблено стратегію залучення іноземних інвестицій для ТОВ «Ренома». Передбачається, створення спільного підприємства з іноземним інвестором, що володіє досвідом ведення бізнесу на одному з перспективних ринків. Було розроблено інвестиційний проект будівництва заводу, що сприятиме диверсифікації діяльності підприємства, посиленню його конкурентоспроможності на національному та міжнародних ринках, збільшенню операційних прибутків. Було здійснено оцінку економічної ефективності проекту, так, чиста приведена вартість проекту є більшою за 0, внутрішня ставка дохідності суттєво перевищує вартість капіталу, індекс прибутковості є більшим 1, період окупності та дисконтований період окупності

є досить низькими (менше 4 років). Отже, зазначений інвестиційний проект за всіма показниками підтвердив свою економічну ефективність, тож його реалізація є доцільною.

3.2. Розробка політики для підвищення інвестиційної привабливості галузі бджільництва України

Прагнення України залучати іноземні інвестиції з метою розвитку вітчизняної економіки, створення робочих місць, підвищення конкурентоспроможності українських виробників, зокрема в галузі бджільництва, потребує створення належних привабливих умов для іноземних інвесторів, сприятливого інвестиційного клімату. Для того, щоб інвестори оцінювали українське бізнес-середовище, як сприятливе для ведення діяльності, необхідно подолати існуючі проблеми, які створюють загрози, можливі перешкоди отримання прибутку для іноземних інвесторів.

Особливої уваги заслуговує питання правил обробки сільськогосподарських культур хімічними речовинами, яке формально є врегульованим. Так, державними санітарними правилами «Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві» встановлені вимоги, яких необхідно дотримуватися задля безпечного використання пестицидів та отрутохімікатів для людей та довкілля.

Також для обробки за допомогою авіаційних робіт діє наступне застереження: «Забороняється проведення обробок пестицидами всіх груп токсичності з метою боротьби з шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур, лісових угідь, які розташовані ближче: 5 км. від місця постійного перебування медоносних пасік; 2 км. від рибогосподарських водойм, відкритих джерел водопостачання, місць випасу домашніх тварин; 1 км. від населених пунктів, ферм, а також посівів сільськогосподарських культур, які вживаються в їжу без термічної обробки, садів, виноградників тощо» [27].

Пункт 7 Інструкції щодо попередження та ліквідації хвороб і отруєнь бджіл, затвердженої наказом Головного державного інспектора ветеринарної медицини від 30.01.2001 № 9, передбачає «інформування власників пасік за три доби до хімічних обробок із зазначенням застосовуваного пестициду щодо місця (у радіусі 7 км), часу і способу проведення обробки», необхідно також вказати необхідний період ізоляції бджіл. Обробка має здійснюватися зранку або ввечері: у період, коли бджоли не літають. Обробляти хімічними засобами квітучі медоноси та пилконоси в період масового льоту бджіл не допустимо [18].

Відповідно до статті 38 Закону України «Про бджільництво» «порушення законодавства в галузі бджільництва тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно з законами України.» Відповідальність за порушення законодавства в галузі бджільництва несуть особи, винні у:

- 1) «неповідомленні (приховуванні) або наданні неправдивої інформації про виникнення загрози бджолам при застосуванні засобів захисту рослин»;
- 2) «порушенні технології вирощування рослин сільськогосподарського та іншого призначення, що призвело до погіршення умов у ареалах розселення бджіл» [1].

Зі слів першого заступника Міністра аграрної політики та продовольства України наразі «zareestrowano наказ, який чітко регламентує відносини бджолярів і аграріїв, котрі займаються рослинництвом. Передбачено, що при кожній громаді може бути створено комісію за участю аграріїв, бджолярів, фахівців Держпродспоживслужби, правоохоронців, представників органів місцевого самоврядування, яка розглядатиме конфліктні ситуації й, зокрема, ухвалюватиме рішення про покарання за неконтрольоване використання хімічних засобів й за отруєння бджіл» [110] Така ініціатива, на наш погляд, є досить позитивним кроком у напрямку покращення ситуації, однак повною мірою проблему не вирішує.

Адже попри все вищезазначене, на практиці часто українські аграрії нехтують зазначеними вимогами. Доволі типовою для українських реалій є ситуація, коли під час вибору хімічних речовин аграрії орієнтуються насамперед на ціну, аби зменшити власні витрати виробництва, не думаючи про ймовірні наслідки для екосистеми. Часто бджолярі страждають від обробки пшениці, яка навіть не виділяє нектару. Бджоли гинуть просто пролітаючи повз оброблене пестицидами поле [110]. У свою чергу через поширеність корупційних практик з правоохоронцями досить часто можна домовитися і уникнути відповідальності.

Отже, проблемою для галузі бджільництва сьогодні є високий рівень ризику загибелі бджіл внаслідок проведення небезпечних робіт, обробки агрохімікатами наближених до пасіки полів без відповідного або ж у випадку несвоєчасного попередження, використання заборонених пестицидів. Така поведінка є досить поширеною практикою серед аграріїв та може спричинити суттєві збитки для бджолярів, а також для потенційних іноземних інвесторів .

Серед причин, що спричинилися до існування цієї проблеми, можна виокремити:

- превалювання особистих інтересів над загально суспільними, низький рівень соціальної свідомості та відповідальності;
- не володіння інформацією про порядок безпечного використання пестицидів та про наявні заборони і обмеження щодо їх використання;
- відсутність необхідної інфраструктури для легкої та швидкої передачі інформації;
- слабкий рівень адміністративно-правового регулювання (інертність органів правопорядку, малий розмір штрафів, відтак відчуття безкарності).

У табл. 3.6 узагальнено можливі негативні наслідки, спричинені цією проблемою у різних сферах. Відповідно проблема політики може бути сформульована наступним чином: слабкий рівень адміністративно-правового регулювання – є передумовою частих порушення чинного законодавства, що впливає в погіршення інвестиційного клімату в галузі.

Таблиця 3.6

Можливі негативні наслідки

Наслідки	Характеристика
Політичні	гальмування процесів іноземного інвестування в галузь: високий рівень ризику створює несприятливий інвестиційний клімат в галузі, несе загрози збитків для інвестора через втрату бджіл, які належать до основних активів бізнесу, а відтак унеможлиблює досягнення очікуваної віддачі від інвестицій.
Економічні	зниження обсягів експорту медової продукції, зниження кількості економічно активних, прибуткових підприємств, а відтак менші податкові надходження до бюджету.
Соціальні	ймовірний негативний вплив на якість життя та здоров'я людей (для людини токсичні хімікати також є небезпечними), зниження доходів працівників задіяних в галузі.

Джерело: складено автором.

Відповідальним за перегляд чинних умов регулювання державним органом доцільно призначити Мінекономіки. Органи, які також братимуть участь у вирішенні проблеми: КМУ, Комітет Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики, ВРУ.

Проаналізуємо стейкхолдерів цієї політики. Серед зацікавлених сторін, окрім наведених вище інституцій, можна назвати також представників цільового сектора: бджолярів, підприємців-власників пасік, представників громадської організації «Спілка пасічників України», а також потенційних іноземних та вітчизняних інвесторів в галузь бджільництва. Бенефіціаріями зазначеної політики виступають галузеві підприємці та потенційні інвестори в галузь бджільництва.

Розглянемо цілі міжнародної інвестиційної політики в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Цілі міжнародної інвестиційної політики

Підвид	Формулювання цілей
Генеральна ціль	підвищити рівень захисту галузі від ризиків загибелі бджіл, що сприятиме покращенню інвестиційного клімату в галузі.
Підпорядковані цілі	покращити якість взаємодії фермерів та бджолярів щодо попередження про планове використання агрохімікатів, забезпечити виконання законодавства щодо використання пестицидів та агрохімікатів у час, безпечний для бджіл.

Продовження таблиці 3.7

Підвид	Формулювання цілей
Операційні цілі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розробити зміни до Закону України «Про бджільництво», що передбачатимуть ефективний механізм запобігання отруєнню бджіл агрохімікатами та обмеження на використання шкідливих речовин. 2. Збільшити штрафи за порушення правил використання агрохімікатів, у тому числі за неналежне повідомлення бджолярів (ст. 83 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає штраф 170 грн.) 3. Допрацювати та прийняти Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо захисту бджільництва від небезпечних робіт» №4510 від 17 грудня 2020 року.

Джерело: складено автором за даними [132].

З огляду на окреслену проблематику наявні дві політичні альтернативи:

- 1) Збереження статусу-кво. Перевагою цієї альтернативи є відсутність часових витрат на перегляд та зміну чинного законодавства в сфері, стабільність та передбачуваність. Ключовим недоліком є несприятливі для ведення бізнесу умови в галузі, підвищений ризик втрат для підприємців, іноземних інвесторів в галузі.
- 2) Політичною альтернативою діючій системі регулювання в галузі може бути суттєве підвищення штрафів за порушення правил використання агрохімікатів, у тому числі за неналежне повідомлення бджолярів, до розміру 15 прожиткових мінімумів, додатково до повного відшкодування завданих збитків. Така сума буде більш відчутною для потенційних правопорушників, відтак мотивуватиме фермерів належним чином дотримуватися норм законодавства. Перевагою цієї альтернативи є очікуване покращення умов ведення бізнесу в галузі бджільництва, суттєве зниження ризиків для підприємців, забезпечення безпеки діяльності бджолярів. Недоліком є необхідність зміни законодавства, можливий спротив з боку фермерів та урядовців, що лобіюють їхні інтереси, та інші можливі ризики.

Зокрема, ключовим ризиком досягнення цілей політики є наявність корупційної складової, характерної для української правової та політичної системи. Можливі спроби уникнення офіційної сплати штрафу в повному розмірі за допомогою особистої домовленості з представником правоохоронних органів

(сплати меншої суми у вигляді хабаря), щоб уникнути офіційного оформлення правопорушення.

Отже, політичними альтернативи є:

- 1) збереження статусу-кво;
- 2) підвищення розміру штрафу до 15 прожиткових мінімумів.

Проведемо мультикритеріальний аналіз запропонованих альтернатив (див. табл. 3.8). Для кожного критерію діапазон оцінок складає від 0 до 3, де 0 – мінімальна негативна оцінка та 3 – максимальна позитивна.

Таблиця 3.8

Порівняльна таблиця альтернативних рішень шляхом проведення мультикритеріального аналізу

Критерій	Шкала	Вага	Політична альтернатива I		Політична альтернатива II	
			Значення	Сума	Значення	Сума
Чиста вигода для бенефіціарів	0-3	20	0	0	3	20
Ефективність політики	0-3	15	1	5	2	10
Рівність у розподілі вигод від впровадження політики	0-3	15	0	0	2	10
Спрощення / ускладнення адміністрування	0-3	10	3	10	2	7
Правові питання (необхідність змін у законодавстві)	0-3	15	3	15	1	5
Політична прийнятність політики стейкхолдерами	0-3	15	0	0	2	10
Обсяг невизначеності результатів політики	0-3	10	3	10	2	7
Сума		100		40		69

Джерело: складено автором.

В умовах статусу-кво відсутня вигода для бенефіціарів (існує суттєвий ризик збитків), відтак ефективність діючої політики є низькою, практично відсутні вигоди для держави та постраждалих сторін, правові питання та адміністрування є сталими і узгодженими, політична прийнятність політики стейкхолдерами є низькою, а результати досить визначеними.

За умови підвищення розміру штрафів виникне суттєва вигода для бенефіціарів, адже не бажаючи сплачувати значну суму штрафу, фермери будуть відповідальніше ставитися до законодавчих вимог, відтак ефективність політики зросте, а вигоди будуть розподілені між державою та бджолярами (адже кількість правопорушень, що наносять бджолярам збитки зменшиться, а у випадку їх вчинення, рівень надходжень до державного бюджету у вигляді сплачених штрафів збільшиться). Можливе незначне ускладнення адміністрування через небажання винуватців сплачувати таку високу суму штрафу та різноманітні спроби ухилитися від відповідальності; однак для реалізації цієї альтернативи виникає необхідність внесення змін у чинне законодавство; ця альтернатива є більш прийнятною для стейкхолдерів, однак дещо підвищує рівень невизначеності стосовно її результатів (адже можлива корупційна складова – наприклад, спроби дати хабаря, щоб закрити справу та уникнути сплати офіційного штрафу).

Отже, в ході мультикритеріального аналізу, політична альтернатива II отримала більшу оцінку – 69, порівняно з оцінкою 40 – для статусу-кво. Відтак реалізація політичної альтернативи II є доцільною.

Ключовими критеріями, за якими можна оцінити результати політики, слугуватимуть:

- кількість звернень бджолярів до правоохоронних органів про нанесення їм неправомірних збитків (очікується зниження цього показника);
- обсяги надходжень до державного бюджету від сплати штрафів за адміністративне правопорушення щодо несвоєчасного повідомлення про здійснення обробки або ж відсутності такого повідомлення; здійснення обробки у невідповідний час, за не дозволених погодних умов, використання заборонених пестицидів тощо.

Отже, в ході реалізації політичної альтернативи, що передбачає підвищення розміру штрафів очікуються позитивні наслідки (див. табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Наслідки реалізації політичної альтернативи

Сфера наслідків	Очікувані наслідки
Економічні	- збільшення обсягів виробництва та експорту меду; - збільшення інвестиційної привабливості галузі бджільництва; - розвиток підприємництва.
Фінансові	- збільшення надходжень до бюджету за рахунок активізації підприємницької діяльності, збільшення експорту; - збільшення надходжень до бюджету від сплати штрафів у разі здійснення правопорушення.
Соціальні	- підвищення якості життя підприємців та працівників галузі; - покращення екологічного середовища, зниження ризиків захворювань, спричинених контактом з високотоксичними пестицидами.

Джерело: складено автором.

Таким чином, нами було розроблено проект політики, покликаний сприяти підвищенню інвестиційної привабливості галузі бджільництва шляхом зменшення ризиковості ведення бізнесу в зазначеній галузі в разі реалізації запропонованої політичної альтернативи: підвищення розміру штрафів за несвоєчасне та неналежне попередження бджолярів (або ж взагалі відсутність такого попередження) та/ або використання заборонених отрутохімікатів до розміру 15 прожиткових мінімумів включно з повним відшкодуванням завданих збитків. Очікується, що в разі внесення запропонованих змін до законодавства, належного інформаційного освітлення та забезпечення нагляду за виконанням, інвестиційний клімат в галузі бджільництва покращиться, а ризики загибелі бджіл та погіршення екосистем будуть мінімізовані.

Висновки до розділу 3

Отже, нами було розроблено стратегію залучення іноземних інвестицій для ТОВ «Ренома». Передбачається, створення спільного підприємства з іноземним інвестором, що володіє досвідом ведення бізнесу на одному з перспективних ринків. Було розроблено інвестиційний проект будівництва заводу, що сприятиме диверсифікації діяльності підприємства, посиленню його конкурентоспроможності на національному та міжнародних ринках, збільшенню

операційних прибутків. Було здійснено оцінку економічної ефективності проекту, так, чиста приведена вартість проекту є більшою за 0, внутрішня ставка дохідності суттєво перевищує вартість капіталу, індекс прибутковості є більшим 1, період окупності та дисконтований період окупності є досить низькими (менше 4 років). Отже, зазначений інвестиційний проект за всіма показниками підтвердив свою економічну ефективність, тож його реалізація є доцільною.

На макрорівні нами було розроблено проект політики, покликаний сприяти підвищенню інвестиційної привабливості галузі бджільництва шляхом зменшення ризиковості ведення бізнесу в зазначеній галузі в разі реалізації запропонованої політичної альтернативи: підвищення розміру штрафів за несвоєчасне та неналежне попередження бджолярів (або ж взагалі відсутність такого попередження) та/ або використання заборонених отрутохімікатів до розміру 15 прожиткових мінімумів включно з повним відшкодуванням завданих збитків. Очікується, що в разі внесення запропонованих змін до законодавства, належного інформаційного освітлення та забезпечення нагляду за виконанням, інвестиційний клімат в галузі бджільництва покращиться, а ризики загибелі бджіл та погіршення екосистем будуть мінімізовані.

ВИСНОВКИ

Ми дослідили економічну природу сутності понять «іноземні інвестиції» та «стратегія залучення іноземних інвестицій». На наш погляд, іноземні інвестиції – це вкладення капіталу, що здійснюються резидентом (-ами) певної країни в закордонні активи з метою отримання прибутку та/ або досягнення іншого запланованого ефекту. В свою чергу, стратегія залучення іноземних інвестицій – це продуманий спосіб досягнення надходження бажаного іноземного капіталу (в країну, галузь, на окреме підприємство) з метою стимулювання економічного розвитку.

ПІІ відіграють визначальну роль в стимулюванні розвитку національної економіки, окремих підприємств та галузей. Інвестори практикують різні форми здійснення іноземних інвестицій у відповідності до цілей та специфіки свого бізнесу. Для підприємства, що прагне залучити іноземні інвестиції, ця мета може реалізуватися шляхом злиття або поглинання у формі горизонтальної або вертикальної інтеграції, або ж у вигляді створення спільного підприємства.

Ми розглянули найбільш поширені показники оцінки економічної ефективності іноземного інвестування, кожному з яких властиві свої переваги та недоліки. Найбільш доцільним є здійснення комплексної оцінки проекту з використанням різних показників оцінювання ефективності, що дозволяє глибше пізнати суть проекту.

В ході аналізу конкурентоспроможності українських виробників меду на міжнародних ринках виявлено, що для успішної конкуренції українського меду на міжнародних ринках потрібна не сировина, а брендowana продукція. Ціна на український мед є дуже низькою в порівнянні з цінами інших виробників світу, та навіть меншою за ціну китайського меду сумнівної якості. Експорт оригінальної фасованої продукції з доданою вартістю дає змогу отримати більшу маржу. Поки що ж у структурі експорту превалює бочковий соняшниковий мед, що в подальшому фасується імпортерами або ж використовується в подальшому виробництві.

Ми виявили проблеми, з якими стикаються виробники на внутрішньому ринку – це брак жорсткого контролю за дотриманням вимог щодо застосування хімікатів фермерами, що призводить до втрати бджіл. Також програми державної підтримки, що стосуються галузі бджільництва, мають низьку ефективність. Позитивним фактором є гармонізація вітчизняного законодавства зі стандартами ЄС, вимоги якого щодо імпортованого меду є найбільш жорсткими у порівнянні з іншими ринками.

Найбільш проблемною складовою при оцінці систематичного ризику України за методикою ICRG став політичний ризик країни, тож для стимулювання іноземних інвестицій необхідна була вища премія за ризик. Оцінка факторів макросередовища галузі бджільництва України продемонструвала, що можливості переважають над загрозами, відтак галузь можна вважати привабливою для залучення іноземних інвестицій у мирний час.

Розроблено стратегію залучення іноземних інвестицій для українського підприємства – ТОВ «Ренома». Передбачається, створення спільного підприємства з іноземним інвестором, що володіє досвідом та тонкощами ведення бізнесу на одному з перспективних міжнародних ринків. Розроблено інвестиційний проект будівництва заводу, що сприятиме диверсифікації діяльності підприємства, посиленню його конкурентоспроможності на національному та міжнародних ринках, збільшенню операційних прибутків. Здійснено оцінку економічної ефективності проекту, так, чиста приведена вартість проекту є більшою за 0, внутрішня ставка дохідності суттєво перевищує вартість капіталу, індекс прибутковості є більшим 1, період окупності та дисконтований період окупності є досить низькими (менше 4 років). Отже, зазначений інвестиційний проект за всіма показниками підтвердив свою економічну ефективність, тож його реалізація є доцільною.

На макрорівні нами було розроблено проект політики, покликаний сприяти підвищенню інвестиційної привабливості галузі бджільництва шляхом зменшення ризиковості ведення бізнесу в зазначеній галузі в разі реалізації

запропонованої політичної альтернативи: підвищення розміру штрафів за несвоєчасне та неналежне попередження бджолярів (або ж взагалі відсутність такого попередження) та/ або використання заборонених отрутохімікатів до розміру 15 прожиткових мінімумів включно з повним відшкодуванням завданих збитків. Очікується, що в разі внесення запропонованих змін до законодавства, належного інформаційного освітлення та забезпечення нагляду за виконанням, інвестиційний клімат в галузі бджільництва покращиться, а ризики загибелі бджіл та погіршення екосистем будуть мінімізовані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про бджільництво: закон України від 29.09.2013 р. № 442-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-14#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
2. Про ветеринарну медицину: закон України від 04.02.2021 р. № 1206-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1206-20#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
3. Про державну підтримку сільського господарства: закон України від 01.01.2022 р. № 1054-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
4. Про захист прав споживачів: закон України від 25.07.2021 р. № 1603-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
5. Про захист рослин: закон України від 05.04.2015 р. № 191-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180-14#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
6. Про інвестиційну діяльність: закон України від 10.12.2021 р. № 1881-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
7. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: закон України від 13.11.2021 р. № 1822-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
8. Про пестициди та агрохімікати: закон України від 01.08.2021. р. № 1586-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
9. Про племінну справу у тваринництві: закон України від 01.01.2016 р. № 867-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3691-12#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
10. Про режим іноземного інвестування: закон України від 22.03.2022 р. № 2139-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
11. Про рослинний світ: закон України від 17.03.2021 р. № 1259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)

12. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: закон України від 19.02.2022 р. № 2026-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
13. Про тваринний світ: закон України від 08.08.2021 р. № 1684-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
14. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page#Text> / (дата звернення: 14.06.2021)
15. Державний реєстр пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. 2022. URL: <https://mepr.gov.ua/content/derzhavniy-reestr-pesticidiv-i-agrohimikativ-dozvolenih-do-vikoristannya-v-ukraini-dopovnennya-z-01012017-zgidno-vimog-postanovi-kabinetu-ministriv-ukraini-vid-21112007--1328.html/> (дата звернення: 24.01.2022)
16. ДСТУ 2154:2015. Бджільництво. Терміни та визначення понять. [Чинний від 2016-04-01]. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарту України
17. ДСТУ 4497:2005 Мед натуральний. Технічні умови. [Чинний від 2005-11-28]. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарту України
18. Інструкція щодо попередження та ліквідації хвороб і отруєння бджіл. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-01/> (дата звернення: 24.01.2022)
19. Наказ України «Про деякі питання у сфері бджільництва». Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 19.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0280-21#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
20. Наказ України «Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для ринків»// Міністерство сільського господарства і продовольства України. від 04.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0314-96#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)

21. Наказ України «Про затвердження Правил роздрібної торгівлі продовольчими товарами». Міністерство економіки та з європейської інтеграції України. Редакція від 02.10.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0628-03#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
22. Порядок реєстрації пасік. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 19.02.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0281-21#Text/> (дата звернення: 24.01.2022)
23. Постанова Кабінету Міністрів України від 08 лютого 2017 року № 77 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільгосптоваровиробників». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2017-%D0%BF/> (дата звернення: 24.01.2022)
24. Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 року № 107 «Про затвердження Порядку використання коштів передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції» (зі змінами від 20.05.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-%D0%BF/> (дата звернення: 24.01.2022)
25. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» (із змінами від 03.03.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2017-%D0%BF/> (дата звернення: 24.01.2022)
26. Постанова Уряду від 19 лютого 2020 року № 109 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 року №77». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2017-%D0%BF/> (дата звернення: 24.01.2022)

- 27.Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві. Державні санітарні правила ДСП 8.8.1.2.001-98 URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/v0001282-98/> (дата звернення: 24.01.2022)
- 28.Білоцерківець В.В.; Лебедева В.К.; Тарасевич В.М.; Задоя А.О.; Завгородня О.О. Міжнародна економіка: підручник. За ред. А.О. Задоя, В.М. Тарасевича. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 416 с.
- 29.Вознесенская Н.Н. Иностранные инвестиции: Россия и мировой опыт. Ин-т государства и права РАН. М: ИНФРА-М, 2001. 213 с
- 30.Гриньова В.М., Коюда В.О., Лепейко Т.І., Коюда О.П. Інвестування : підручник — К.: Знання, 2008. 452 с.
- 31.Гронтковська Г.Е., Ряба О.І., Венцурик А.М., Красновська О.І. Міжнародна економіка. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 384 с.
- 32.Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. Київ : Кондор, 2008. 419 с.
- 33.Дука А.П. Теорія та практика інвестиційної діяльності: навч. посібн. Київ : Вид-во «Каравела», 2007. 236 с.
- 34.Захожай В.Б., Федоренко В.Г. Страховий та інвестиційний менеджмент. Київ : МАУП, 2002. 344с.
- 35.Інвестування розвитку агропромислових підприємств. А. М. Кацан. Подільський державний аграрно-технічний університет. Кам'янець-Подільський. 2019. 22 с.
- 36.Інвестування: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / А. А. Пересада, О. О. Смірнова, С. В. Онікієнко, О. О. Ляхова. Київ : КНЕУ, 2001. 251 с.
- 37.Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини. Навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 406 с.
- 38.Кульчицька І.С. Посилення конкурентоспроможності українських виробників меду на ринку Німеччини. I International Science Conference on Multidisciplinary Research. Berlin, Germany, January 19-21 2021. 1102 p. С.255-260

39. Лук'яненко Д.Г., Мозговий О.М., Губський Б.В. Основи міжнародного інвестування. Київ : КНЕУ, 1998. 260 с.
40. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 376 с.
41. Міжнародна економіка: термінологічний словник / Старостіна А.О., Каніщенко О. Л., Кузьома О. Ю. та ін. /За заг. ред. проф. А.О. Старостіної. Київ : «НВП «Інтерсервіс», 2017. 250 с.
42. Мочерний С. В. та ін. Економічна енциклопедія : у трьох томах ; Т. 1. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. 322 с.
43. Нагачевська Т.В. Інвестиційні фактори конкурентоспроможності економіки України. *Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць*. 2018. Випуск 1 (36). С.169– 179.
44. Обушна Н. І. Економічна сутність прямих іноземних інвестицій та їх класифікація. *Реформування економічної системи України в контексті світового співробітництва* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (21 квітня 2011 р.). Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2011. Ч. 1. С. 326-329.
45. Павлова Л.Н. Фінанси підприємств: Підручник для вузів. Москва : Фінанси, ЮНІТІ, 1998. 639 с.
46. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом. Калібра, 2002. 472 с.
47. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. Пер. с англ. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2005. 234 с.
48. Рогач О. І. Міжнародні інвестиції: теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: підручник. Київ : Либідь, 2005. 720 с
49. Сазонець І. Л., Федорова В. А. Інвестування: міжнародний аспект. Київ : ЦУЛ, 2007. 272 с.
50. Серета В.І., Нагачевська Т.В., Кульчицька І.С. Фактори підвищення конкурентоспроможності українських виробників меду на ринках країн ЄС. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Випуск 5 (32) 2021. С. 18-28. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.32-3>

51. Солонінко К.С. Міжнародна економіка: навч. посіб. Київ : Кондор, 2008. 380 с.
52. Старостіна А.О., Кравченко В.А., Нагачевська Т.В. 7 сходинок підготовки успішної дисертації: монографія. / За заг. ред. проф. Старостіної А.О. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : «Інтерсервіс», 2019. 307 с.
53. Старостіна А., Кравченко В. Сутність та практичне застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*. 2011. № 128. С. 5–10.
54. Старостіна А.О., Длігач А.О., Кравченко В.А. Промисловий маркетинг: Теорія, світовий догляд, українська практика: Підручник / За ред. А.О. Старостіної. Київ : Знання, 2005. 764 с.
55. Стратегія інвестування виробництва (на прикладі харчової промисловості): автореф. канд. дис. Н. Б. Загородня; НАН України інститут економіки. Київ, 2003. 20 с.
56. Хрущ Н. А. Інвестиційна діяльність : сучасні стратегії та технології. Хмельницький : ХНУ, 2004. 309 с.
57. Худавердієва В. А. Стратегія залучення іноземних інвестицій у економіку України. *Фінанси України*, 2010. № 6. С. 62–71.
58. Череп А. В. Інвестознавство. Київ : Кондор, 2006. 398 с.
59. Якименко Е. А. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия. *Вестник Алтайского государственного аграрного университета*, 2009. № 11 (61). С. 117-121
60. Attia, Y.A., Giorgio, G.M., Addeo, N.F. *et al.* Correction to: COVID-19 pandemic: impacts on bees, beekeeping, and potential role of bee products as antiviral agents and immune enhancers. *Environ Sci Pollut Res* **29**, 27606 (2022). <https://doi.org/10.1007/s11356-022-18973-x>
61. Black J. A Dictionary of Economics (3 ed.) / John Black. Oxford: Oxford University Press, 2009. 505 с.

62. Chornous G. *Modern Aspects of Management*. Warsaw : Publishing House of the Warsaw Management School Graduate and Postgraduate School, 2019. V.2. 274 P.
63. Clapp, J. Responsibility to the rescue? Governing private financial investment in global agriculture. *Agric Hum Values* **34**, 223–235 (2017). <https://doi.org/10.1007/s10460-015-9678-8>
64. Cuffaro, N. (2009). *The record of FDI in developing country agriculture*. Paper presented at the FAO Expert Meeting on Foreign Investment in Developing Country Agriculture, 30–31 July 2009, Rome. Rome, Italy: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
65. Da Silva, C., & Mhlanga, N. (2009). Models for investment in the agricultural sector. Paper presented at the FAO Expert Meeting on Foreign Investment in Developing Country Agriculture, 30–31 July 2009, Rome. Rome, Italy: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
66. De Schutter, O. 2010. Food commodities speculation and food price crises. UN Special Rapporteur on the Right to Food Briefing Note 02—September. http://www2.ohchr.org/english/issues/food/docs/Briefing_Note_02_September_2010_EN.pdf. Accessed 29 April 2021.
67. *Encyclopedia of world economy* / ed. In chief: K. A. Reinert, R. S. Rajan. Princeton : Publishing Princeton University Press, 2009. 1246 p.
68. Fan S, Rosegrant M (2008) Investing in agriculture to overcome the world food crisis and reduce poverty and hunger. IFPRI Policy Brief 3. International Food Policy Research Institute, Washington, DC
69. Fischer G, Shah M, Tubiello F, van Velhuizen H (2005) Socio-economic and climate change impacts on agriculture: An integrated assessment, 1990–2080. *Philos Trans R Soc B* **360**:2067–2083
70. Hallam, D. International investment in developing country agriculture—issues and challenges. *Food Sec.* **3**, 91–98 (2011). <https://doi.org/10.1007/s12571-010-0104-1>
71. Hymer Stephen H. *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment*. Cambridge : M.I.T. Press, 1976. 253 p.

72. Jeil, E.B., Segbefia, A.Y., Abass, K. *et al.* Livelihood security along beekeeping value chain: lessons from Ghana's beekeeping experience. *GeoJournal* **85**, 565–577 (2020). <https://doi.org/10.1007/s10708-019-09982-4>
73. Korepanov, G.S.: Index analysis of the effectiveness of attracting foreign direct investment to the regions of Ukraine. *Appl. Stat. Prob. Theory Pract.* **13**, 285–293 (2013)
74. Lowder, S.K., Carisma, B. and Skoet, J. (2012) *Who invests in agriculture and how much? An empirical review of the relative size of various investments in agriculture in low- and middle-income countries*. Rome, Italy: the Food and Agriculture Organization of the United Nations. ESA Working paper No. 12-09.
75. Lowder, S., Carisma, B. & Skoet, J. Who Invests How Much in Agriculture in Low- and Middle-Income Countries? An Empirical Review. *Eur J Dev Res* **27**, 371–390 (2015). <https://doi.org/10.1057/ejdr.2015.39>
76. Mai The Cuong. The Marketing Approach to FDI Attraction. Vietnam Development Forum and National Economics University. 2005. URL: https://www.grips.ac.jp/vietnam/KOarchives/doc/EB02_IIPF/4EB02_Chapter3.pdf / Date accessed: 20 jan. 2022.
77. Mahmudov Baxriddin Jurayevich¹, Mullabayev Baxtiyarjon Bulturbayevich. Attracting foreign investment in the agricultural economy. *International Journal of Business, Law, and Education*. Volume 01, Number 01, August 2020
78. McNellis, P.E. 2009. *Foreign investment in developing country agriculture—The emerging role of private sector finance*. FAO Commodity and Trade Policy Research Working Paper (28). <http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/INTERNATIONAL-TRADE/FDIs/mcnellis.pdf>. Accessed 29 April 2021.
79. Mishin, I.N. (2020). The Estimation of the Response Time of Beekeeping Influence on the Management of Elements of Agricultural, Socio-economic, and Ecological Systems, Based on the Methodology of Real-Time Systems. In: Bogoviz, A. (eds) *Complex Systems: Innovation and Sustainability in the Digital Age*. Studies in

- Systems, Decision and Control, vol 282. Springer, Cham.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-44703-8_20
- 80.Mogues, T., Fan, S. & Benin, S. Public Investments in and for Agriculture. *Eur J Dev Res* **27**, 337–352 (2015). <https://doi.org/10.1057/ejdr.2015.40>
- 81.Nazzi, F., Annoscia, D., Del Fabbro, S. *et al.* Research and education for sustainability in a beekeeping project in sub-Saharan Africa. *Environ Dev Sustain* **16**, 619–632 (2014). <https://doi.org/10.1007/s10668-013-9497-2>
- 82.Nagachevska, T., Apostol, M., Fedun, I., Kuzioma, O., Prygara, O. Mechanisms for Attracting Foreign Investment in the Agrarian Sector of Ukraine. 2021. Vol.194. P. 960-976. Conference Paper. International Conference on Business and Technology. Istanbul. Turkey. 14-15 November 2020.
- 83.Odnorog, M., Kraus, N., & Zagurskiy O. (2019). Institutional support for attracting investments in the agrarian sector of the economy in the conditions of innovative development. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(1), 143-149. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-1-143-149>
- 84.Odnorog, M., Kraus, N., & Kraus, K. (2019). The features of entrepreneurial interactions in the agricultural sector in terms of institutional transformations. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(4), 171-181. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-171-181>
- 85.Odnorog, M., Kraus, N., & Savchuk, L. (2019). System-forming innovative institutions of the agrarian market. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(3), 152-158. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-3-152-158>
- 86.Santangelo, G.: The impact of FDI in land in agriculture in developing countries on host country food security. *J. World Bus.* **53** (2017)
- 87.Saeed, N., Hyder, K. and Ali, A. (2006) The impact of public investment on private investment: A disaggregated analysis. *Pakistan Development Review* 45 (4): 639–661.

88. Schmidhuber, J., Bruinsma, J., & Boedeker, G. (2009). Capital requirements for agriculture in developing countries to 2050. Paper presented at the FAO Expert Meeting on How to Feed the World in 2050, 24–26 June 2009, Rome.
89. Vermeulen, S., & Cotula, L. (2010). *Making the most of agricultural investment: A survey of business models that provide opportunities for smallholders*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. London, UK: International Institute for Economic Development.
90. von Braun, J. Addressing the food crisis: governance, market functioning, and investment in public goods. *Food Sec.* **1**, 9–15 (2009). <https://doi.org/10.1007/s12571-008-0001-z>
91. Внутрішнє споживання меду в Україні перевищило 50% річного врожаю. Landlord. 2021. URL: <https://landlord.ua/news/vnutrishnie-spozhyvannia-medu-v-ukraini-perevyshchilo-50-richnoho-vrozhaiu/> (дата звернення: 09.02.2022)
92. В Україні спостерігається зростання попиту на продукти бджільництва. Agravery - аграрне інформаційне агентство. 2021. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-sposterigaetsa-zrostannta-popitu-na-produkti-bdzilnictva/> (дата звернення: 09.02.2022)
93. Гончаренко О. Рекордний експорт меду: як виглядає «солодкий ринок» в Україні. Kurkul: онлайн-асистент фермера. 2021. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1032-rekordniy-eksport-medu-yak-viglyadaye-solodkiy-rinok-v-ukrayini/> (дата звернення: 09.02.2022)
94. Державна підтримка галузі бджільництва. Департамент агропромислового розвитку Черкаської ОДА. 2021. URL: <http://arkck.gov.ua/?page=post&id=2537/> (дата звернення: 09.02.2022)
95. Друмашко В. Які проблеми бджільництва приховані від пересічного українця? Економічна правда. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/07/6/638422/> (дата звернення: 01.02.2022)

96. Експерт пояснив низьку ціну українського меду на ринках світу. УКРІНФОРМ. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2525469-ekspert-roasniv-nizku-cinu-ukrainskogo-medu-na-rinkah-svitu.html/> (дата звернення: 09.02.2022)
97. Масова загибель бджіл в Україні: як нарешті вирішити проблему. Укрінформ. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3029436-masova-zagibel-bdzil-v-ukraini-ak-naresti-virisiti-problemu.html/> (дата звернення: 09.02.2022)
98. Мед натуральний: перспективи експорту до ЄС. Євроінтеграційний портал. 2020. URL: <http://eu-ua.org/eksport-yes/med/> (дата звернення: 09.02.2022)
99. Медовий бізнес: світові тренди. Пропозиція - Головний журнал з питань агробізнесу. 2019. URL: <https://propozitsiya.com/ua/medovuuy-biznes-svitovi-trendy/> (дата звернення: 09.02.2022)
100. Михайленко В. Обсяг експорту українського меду суттєво знизився і сягнув рекордної цифри. Landlord. 2021. URL: <https://landlord.ua/news/obsiah-eksportu-ukrainskoho-medu-suttievo-znyzyvsia-i-siahnuv-rekordnoi-tsyfry/> (дата звернення: 09.02.2022)
101. Навчальні заклади для бджолярів та пасічників в Україні. 2021. URL: <https://www.paseka.in.ua/> (дата звернення: 09.02.2022)
102. Названа кількість пасічників в Україні. Agroportal. 2019. URL: <https://agroportal.ua/ua/news/zhivotnovodstvo/nazvano-kolichestvo-peschanikov-v-ukraine/> (дата звернення: 05.02.2022)
103. Названі найбільші експортери меду з України у 2018 році. Аграрне інформаційне агенство. 2019. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/nazvani-najbils-eksporter-medu-z-ukraini-u-2018-roci/> (дата звернення: 04.02.2022)
104. Новая Зеландия наращивает экспорт уникального меда. Agroportal. 2020. URL: <http://agroportal.ua/news/mir/novaya-zelandiya-narashchivaet-eksport-unikalnogo-medu/> (дата звернення: 06.02.2022)
105. Нові вимоги до меду почнуть діяти з 6 лютого 2020 року. Мінагро. УКРІНФОРМ. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2755876->

- novi-vimogi-do-medu-pocnut-diati-z-6-lutogo-2020-roku-minagro.html/ (дата звернення: 02.02.2022)
106. Основну загрозу бджільництву в Україні несуть зміни клімату - експерт. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3299259-osnovnu-zagrozu-bdzilnictvu-v-ukraini-nesut-zmini-klimatu-ekspert.html/> (дата звернення: 09.02.2022)
107. Офіційний сайт компанії "Ренома". 2022. URL: <http://renoma.com.ua/> (дата звернення: 01.02.2022)
108. Офіційний сайт ТОВ "Органік Стандарт". 2021 URL://organicstandard.ua/ (дата звернення: 05.02.2022)
109. Перспективна галузь: як Україні стати світовим лідером з експорту меду. Baker Tilly Ukraine. 2017. URL: <https://bakertilly.ua/news/id38632/> (дата звернення: 05.02.2022)
110. Публічне обговорення розвитку бджільництва в Україні: напрацювання галузі та її майбутнє у розрізі міжнародної торгівлі. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. 2021. URL: <https://minagro.gov.ua/ua/news/publiche-obgovorennya-rozvitku-bdzhilnictva-v-ukrayini-naprasyuvannya-galuzi-ta-yiyi-majbutnye-u-rozrizi-mizhnarodnoyi-torgivli/> (дата звернення: 09.02.2022)
111. Рубан Н. Низький рівень цін на мед буде зберігатися в найближчі рік-два. 2019. URL: <https://uhbdp.org.ua/news/project-news/2034-nyzkyi-riven-tsin-na-med-bude-zberihatysia-v-naiblyzhchi-rik-dva/> (дата звернення: 06.02.2022)
112. Рубрикатор компаній згідно кодів УКТЗЕД. База компаній експортерів та імпортерів. 2020. URL: <https://eximbase.com/rubrikator/0409/> (дата звернення: 09.02.2022)
113. Середня зарплата в Європі. Мінфін. 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/world/europe/> (дата звернення: 09.02.2022)

114. Середня зарплата в Україні. Мінфін. 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/> (дата звернення: 09.02.2022)
115. Статистика Національного банку. НБУ. 2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення 10.02.2022)
116. Статистичні дані державної служби статистики України. Державна служба статистики України. 2022. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.02.2022)
117. Угода про асоціацію з ЄС: Україна показує прогрес. Урядовий кур'єр. 2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-ukrayina-rokazuje-progr/> (дата звернення: 09.02.2022)
118. У греческих пчел обнаружен «синдром разрушения колоний». Наука и техника. 2008. URL: <https://lenta.ru/news/2008/01/28/nohoney/> (дата звернення: 09.02.2022)
119. Україна на 100% вичерпала квоту на експорт меду до ЄС. Європейська правда. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/01/22/7105452/> (дата звернення: 09.02.2022)
120. Україна почала застосовувати положення Конвенції Пан-Євро-Мед. Урядовий портал. 2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-rochala-zastosovuvati-polozhennya-konvenciyi-pan-yevro-med/> (дата звернення: 10.02.2022)
121. Цьогоріч бджолярам відшкодують 70% вартості обладнання. Мінагро. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2669911-cogoric-bdzolaramvidskoduut-70-vartosti-obladnanna-minagro.html/> (дата звернення: 09.02.2022)
122. Які виклики готує українським експортерам меду глобальний ринок. Seeds. 2019. URL: <https://www.seeds.org.ua/yaki-vikliki-gotuye-ukraïnskimi-eksporterami-medu-globalnij-rinok/> (дата звернення: 09.02.2022)

123. FAOSTAT Data. FAO. 2022. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QL/>
Date accessed: 9 feb. 2022.
124. Fitch Ratings. Ukraine Credit Ratings. 2022. URL: <https://www.fitchratings.com/entity/ukraine-80442268> Date accessed: 9 may. 2022.
125. Görg H. How to attract Quality FDI? Kiel Institute for the World Economy. 2018. URL: https://www.g20-insights.org/policy_briefs/attract-quality-fdi/ Date accessed: 1 feb. 2022.
126. Isayev U. Foreign Investment During the Transition: How to Attract It, and How to Make the Best Use of It. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/np/eu2/kyrgyz/pdf/isayev.pdf/> Date accessed: 20 jan. 2022.
127. Koh E. Four-point strategy could spur foreign-direct-investment growth in Malaysia. McKinsey&Company. 2019. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/asia-pacific/four-point-strategy-could-spur-foreign-direct-investment-growth-in-malaysia/> Date accessed: 20 jan. 2022.
128. Morgan T. Attracting quality foreign direct investment in developing countries. International growth centre. URL: <https://www.theigc.org/blog/attracting-quality-foreign-direct-investment-developing-countries/> Date accessed: 20 jan. 2022.
129. Taxes in Europe Database v3. European Commission. 2022. URL: https://enc.europa.eu/taxation_customs/tedb/splSearchResult.html/ Date accessed: 9 feb. 2022.
130. The International Country Risk Guide (ICRG). The PRS group. URL: <https://www.prsgroup.com/explore-our-products/international-country-risk-guide/>
Date accessed: 10 feb. 2022.
131. Trade statistics for international business development. ITC. 2022. URL: <http://www.trademap.org/> Date accessed: 9 feb. 2022.

132. UkraineInvest. National strategy to increase foreign direct investment in Ukraine. 2021. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/fdi-strategy/> Date accessed: 9 feb. 2022.
133. Wells L. Marketing a country : promotion as a tool for attracting foreign investment. The International Finance Corporation, the Multilateral Investment Guarantee Agency. 2010. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/884891468763824660/marketing-a-country-promotion-as-a-tool-for-attracting-foreign-investment-revised-edition/> Date accessed: 20 jan. 2022.
134. World Bank Open Data. World Bank. 2022. URL: <https://data.worldbank.org/> Date accessed: 10 feb. 2022.

ДОДАТКИ

Додаток А

Критерії політичного ризику

Критерій	Числова оцінка згідно методики	Коментар та коротке обґрунтування виставленої оцінки
1	2	3
<i>Government Stability</i>	6	
Government Unity	2	The consensus in the decision-making process was increasingly based on ad hoc coalitions. There are politicians in government who trying to prevent positive change, led by oligarchic interests, are willing to reconnect with Russia.
Legislative Strength	2	The government effectiveness index (-2.5 weak; 2.5 strong) in 2020 equals -0.36 in Ukraine, which is a bad signal. Also, the judiciary system needs to be reformed.
Popular Support	2	Popular support for the government has declined since the last elections.
<i>Socioeconomic Conditions</i>	4	
Unemployment	3	In 2020, the unemployment rate of Ukraine amounted to approximately 9.48 percent of the total labor force. A 4% to 5% unemployment rate is usually considered as full employment and not particularly concerning. So, in Ukraine, this rate is twice higher.
Consumer Confidence	1	A survey “Consumer confidence in Ukraine” is conducted on a year-to-year basis. In 2020 it was below 100 (the year started with 91 points and ended with 65 points), which indicates the prevalence of negative assessments.
Poverty	1	The COVID-19 crisis reversed the last few years’ trend of stable or declining poverty, according to the research. By last year’s predictions, the poverty rate was supposed to be 31.2% in 2020. Instead, it will be closer to 45%, which is more than 18 million Ukrainians. This is 6.5 percentage points higher than last year’s poverty rate of 38.5%. It also means a 17% increase in the total number of Ukrainians in poverty.
<i>Investment Profile</i>	6	
Contract Viability/Expropriation	1	Incapable law and regulation systems as well as political instability are precisely the environment for the oligarchic model of capital movements. In Ukraine still exists the risk of either raiding, politically motivated redistribution of assets within the country, or pressure from regulators seeking corrupt rents.

Продовження додатку А

1	2	3
Profits Repatriation	3	It is allowed to repatriate foreign-currency dividends for all periods. The total amount of repatriation transactions is limited to EUR 12 million per month. In 2019 the National Bank abolished the requirement that companies keep a significant portion of their earnings in the local currency, the hryvnia, and removed a limit on the financing of Ukrainian business' representation offices abroad. The most common business organization form in Ukraine is the registration of a legal entity founded by a foreign parent company. In this case, the funds earned in Ukraine are returned through a dividend payment procedure in favor of the founding company.
Payment Delays	2	Generally, the level of risk is not so high, but there were some bad examples. There was a confrontation between the government and RES (renewable energy sources) investors over previously agreed payments for energy deliveries. During autumn and winter 2020, Guaranteed Buyer payments to RES producers fell behind schedule with an approximately one-month delay. The anticipated repayment target of a 40% share of all outstanding debts by the end of 2020 was not met.
<i>Internal Conflict</i>	6	
Civil War/Coup Threat	2	Ukrainian society is largely polarized in terms of political and national identity. There is no civil war threat at the moment, but there was a coup threat as was mentioned by the president himself.
Terrorism/Political Violence	1	Examples of terrorism such as small-scale targeted bombings have occurred in Ukraine, including in Kyiv. Attacks are generally linked to criminal activity with the intent to damage property or vehicles, some attacks have resulted in casualties. Political violence is mostly expressed through property damage, but cases of threats to politically active citizens are also possible (a bright example is Kateryna Gandziuk's murder).
Civil Disorder	3	The risk of civil disorder is quite low since Ukrainians are quite a peaceful nation.
<i>External Conflict</i>	1	
War	0	Russian troops around the Ukrainian borders. US experts are warning about the possibility of a full-scale invasion. Russia denies such accusations, insists that it's "anti-Russian" hysteria, and most analysts agree there's no rationale for Russia openly entering - and massively escalating - the conflict in Ukraine, where it backs separatist forces but always denies a direct role. Overall, violence in eastern Ukraine has by conservative estimates killed more than 10,300 people and injured nearly 24,000 since April 2014. In February 2022 full-scale Russian war against Ukraine under the name of "special military operation" started.

Продовження додатку А

1	2	3
Cross-Border Conflict	0	There is cross-border conflict on the east of Ukraine since 2014. Although there are a lot of Russian troops around Ukrainian borders in 2021.
Foreign Pressures	1	Ukraine is a subject to foreign pressures from the international organizations from the one side and Russia from the other side.
Corruption	2	A huge level of corruption in Ukraine has always been an obstacle for foreign investors. Even though some positive reforms are in progress, society is still tolerating nepotism, “favor-for-favors” etc. Judicial system is still highly corrupted.
Military in Politics	6	No military participation in government.
Religious Tensions	5	There is no desire of any religious group to express its own identity, separate from the country as a whole in Ukraine. However, the Russian Orthodox Church and its representatives in Ukraine have a role in aiding and abetting the Russian invasion of 2014.
Law and Order	4	2 - the middle point both for law and order components (situation neither perfect, neither such a bad one).
Ethnic Tensions	5	Tensions are minimal, even though language question still exists.
Democratic Accountability	5	In my opinion, the Ukrainian type of governance is closer to Alternating Democracy, than to any other type even despite some divergence by the criteria.
Bureaucracy Quality	1	Government bureaucracy efficiency is one of the gravest issues currently facing Ukraine. In the World bank estimation of Bureaucratic quality, Ukraine received 0,14 (on a scale from 0- the lowest to 1- the highest).
Total	51	Overall, a political risk rating of 0.0% to 49.9% indicates a Very High Risk; 50.0% to 59.9% High Risk; 60.0% to 69.9% Moderate Risk; 70.0% to 79.9% Low Risk; and 80.0% or more Very Low Risk.

Джерело: складено автором.

*назви критеріїв мовою оригіналу

Підсумкова таблиця можливостей макросередовища галузі бджільництва
України

№	Фактори	Оцінка
<i>Політико-правові</i>		
1.	Угода про ПВ ЗВТ між Україною та ЄС	7
2.	Початок дії конвенції Пан-Євро-Мед	9
3.	Можливість відшкодування 70% вартості закупленого обладнання.	8
<i>Економічні</i>		
4.	Україна входить до 5 найбільших експортерів меду у світі	5
5.	Дешева робоча сила	9
6.	Податок на прибуток підприємств – 18%	7
<i>Соціальні</i>		
7.	Ємність ринку	8
8.	Зростання попиту на продукти бджільництва (на фоні пандемії коронавірусу)	9
9.	Тренд на здоровий спосіб життя	9
<i>Технологічні</i>		
10.	Наявність висококваліфікованих кадрів	7
11.	Наявність сучасних лабораторій для сертифікації	6
<i>Природні</i>		
12.	Сприятливе географічне розташування	6
13.	Історично сприятливі кліматичні умови	7
	Сума	97

Джерело: складено автором за даними [120; 121; 131; 113; 114; 14; 129; 116; 92; 91; 101; 108].

Підсумкова таблиця загроз макросередовища галузі бджільництва
України

№	Фактори	Оцінка
<i>Політико-правові</i>		
1.	Наявність військового конфлікту на території України	10
2.	Поширеність корупції в Україні	6
3.	Недосконалість законодавства в сфері захисту бджіл від агрохімікатів	9
<i>Економічні</i>		
4.	Низька ціна українського меду на закордонних ринках	6
5.	Нестабільність гривні	7
6.	Значна тінізація ринку меду	5
7.	Суверенний рейтинг України: рівень «В» понижено до «ССС»	8
<i>Природні</i>		
8.	Глобальні зміни клімату	7
	Сума	58

Джерело: складено автором за даними [97; 96; 102; 124; 106].